

AMID Working Paper Series 29/2002

Sociale indsatser i forhold til de allersvageste blandt de etniske minoriteter¹

**Marianne Skytte,
Institut for Sociale Forhold og Organisation, Aalborg Universitet**

Dette paper indeholder en kortlægning af danske forskningsresultater vedrørende sociale tilbud til de allersvageste blandt etniske minoritetsborgere. Paperet er en del af Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, AMID's kortlægning af danske forskningsresultater fra 1980 og frem omkring etniske minoriteter. Etniske minoriteter er her defineret som personer, som stammer fra mindre udviklede lande, dvs. andre lande end USA, Canada, Japan, Australien, New Zealand, alle europæiske lande ekskl. Tyrkiet og Cypern samt dele af det tidligere Jugoslavien, svarende til FN's definition fra 1994.

Paperet starter med en overordnet diskussion af forskellige generelle dilemmaer i socialt arbejde med de allersvageste etniske minoritetsborgere; samt en diskussion af hvordan disse dilemmaer for det praktiske sociale arbejde også er dilemmaer for forskningen omkring dette sociale arbejde. Dernæst vil jeg gennemgå den eksisterende forskning indenfor forskellige felter af sociale indsatser i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborgere.

Som det vil fremgå af arbejds papiret, har dansk forskning kun i ganske ringe omfang haft fokus på sociale tilbud til de allersvageste blandt etniske minoriteter, men der er efterhånden et større antal mindre undersøgelser, evalueringer og forsøgsrapporteringer på feltet. Paperet vil derfor i højere grad end at være en egentlig forsknings gennemgang afspejle i hvilket omfang, der findes skriftligt gennemarbejdede undersøgelser og opsamlede praksiserfaringer omkring sociale tilbud til de allersvageste blandt etniske minoriteter. Jeg har dog ikke inden for rammerne af udarbejdelsen af dette paper haft mulighed for at sammenfatte alle disse rapporter. Jeg har i stedet bestræbt mig på at sammenfatte egentlige forskningsrapporter samt større undersøgelser og evaluer-

¹ Dette arbejds papir er et notat udarbejdet for Akademiet for Migrationsstudier i Danmark i forbindelse med en kortlægning af integrationsforskningen i Danmark siden 1980, udført i opdrag af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Projektet vil blive sammenfattet i en endelig rapport, der forventes udgivet af Ministeriet i løbet af efteråret 2002.

ringer og vil så blot nævne, hvad der i øvrigt findes på feltet. En hel del rapporter vil derfor blot blive nævnt, og oversigten vil ikke kunne yde retfærdighed overfor de mange forskellige rapportskriveres indsats. Men interesserede vil gennem arbejdspapirets litteraturhenvisninger og de mange formidlings- og videnscentre på feltet kunne finde frem til yderligere rapporter på det specifikke felt af sociale indsatser, de har interesse for.

Det skal desuden præciseres, at jeg kun har haft mulighed for at søge efter forskning, evalueringsrapporter og rapporter omkring udviklingsarbejder, hvor der i titel eller bibliotekers søgeredskaber indgår ord som indvandrere, flygtning, etnisk minoritet eller migrant. Der findes givetvis forskning omkring sociale indsatser i forhold til de svagest stillede borgere, hvor borgere med etnisk minoritetsbaggrund indgår uden, at det fremgår af titel eller søgeord, men sådanne publikationer har jeg ikke haft mulighed for at inddrage i denne oversigt.

Der er tidligere udarbejdet oversigter over forskning og viden om sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsborgere. Socialforskningsinstituttet publicerede den første oversigt i 1994 med bogen *Minoriteterne og det sociale system* (Just Jeppesen 1994). Denne rapport suppleredes i 1995 med arbejdsnotatet *Etniske minoriteter – ved vi nok?* (Just Jeppesen 1995). Nævnet for etnisk Ligestilling har desuden udgivet Shahin Laghaeis kortlægning (1995) af eksisterende viden om de kommunale indsatser på integrationsområdet med bogen *Etniske minoriteter i kommunerne*. Min opsamling er ikke affødt af, at der siden har været en rig udvikling i forskningen omkring den sociale indsats i forhold til de svagest stillede etniske minoritetsborger. Jeg vil derfor på flere områder komme til at gentage konklusionerne fra de tre tidligere forskningsoversigter, denne oversigt vil nemlig afspejle, at forskere og forskningsfinansieringen ikke prioriterer forskning omkring sociale indsatser i forhold til de svagest stillede etniske minoritetsborgere.

Under evalueringen af SUM-støttede projektet udarbejdedes en særlig evaluering af forsøgserfaringerne fra projekter målrettet flygtninge og indvandrere (Melchior & Hjarnø 1992). Det fremgik af denne evaluering, at der kun var iværksat eller udarbejdet få forsøg med sociale indsatser i forhold til de allermest udsatte etniske minoritetsborgere. Denne situation er væsentlig ændret i dag: Paperet vil afspejle, at der har været et stigende engagement fra videns-, formidlings- og udviklingscentre på feltet.

Det er i og for sig absurd at ville sammenfatte forskning omkring den sociale indsats i forhold til de allersvageste blandt etniske minoritetsborgere, da der blandt de allersvageste borgere er tale om mennesker i vidt forskellige livssituationer og med vidt forskellige sociale problemstillinger. Jeg har valgt at afgrænse de allersvageste ved den gruppe borgere, hvor den sociale indsats ikke alene er generelle sundhedsfremmende og forebyggende indsatser (sundhedsplejerskeordning, dagpleje, daginstitutioner, fritidsordninger og klubber for børn og unge; syge-, barsels- og arbejdsløshedsdagpenge-systemet o.lign.). Jeg har altså søgt efter forskning og lignende omkring behandlende og omsorgsgivende indsatser i forhold til alle aldersgrupper af borgere med behov for

særlig støtte. Organiseringen af AMID's forskningskortlægning er tilrettelagt sådan, at andre papers har fokus på integrationslovens område, hvorfor dette ikke inddrages her.

I dette paper vil jeg derfor se på indsatser i form af hjælpeforanstaltninger i forhold til børn og unge i hjemmet; døgntilbud til børn og unge; dagtilbud til voksne med behov for særlig støtte: psykisk og fysisk handicappede samt misbrugende borgere; døgntilbud til voksne målrettet førnævnte grupper samt kvindekrisecentre og hjemløseinstitutioner og endelig indsatser i forhold til ældre med etniske minoritetsbaggrund. Som det umiddelbart kan ses, har etniske minoritetsborgere med behov for de ovennævnte sociale indsatser ikke nødvendigvis andet tilfælles end netop det, at de i forhold til socialt arbejde defineres som havende behov for indsatser. Indsatsernes karakter, karakteren af forhold mellem socialarbejder og klient/bruger, krav til medarbejderkvalifikationer, indsatsernes organisering mv. er meget forskelligartede. En sammenfatning af forskningen omkring disse indsatser er derfor nærmest halsløs gerning; men jeg skal alligevel forsøge at skabe et overblik.

Struktureringen af forskningsoversigten

Socialforskningsinstituttets første undersøgelse af mødet mellem indvandrerfamilier og social- og sundhedsvæsenet (Henriksen 1987) fandt, at der var fire faktorer, der var vigtige for mødets forløb og resultat: Indvandrerfamiliernes baggrund fra hjemlandet; indvandrerkulturen som den har udviklet sig i Danmark; den særlige danske "systemkultur" – de normer og værdier og den praksis, hvorpå dansk socialt arbejde hviler; samt endelig det omgivende danske samfund, dets holdninger til indvandrere og dets påvirkning af disse. Disse faktorer går i forskellige italesættelser igen i det meste af den forskning, der siden er gennemført omkring sociale indsatser i forhold til etniske minoriteter.

Når jeg i det følgende opsummerer forskningen omkring socialt arbejde i forhold til de forskellige sociale indsatsområder i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborgere, vil jeg strukturere gennemgangen efter følgende fem foci:

1. Er de udviklede sociale indsatser tilgængelige for borgere med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår etniske minoritetsborgere i de sociale indsatseres klientel?
2. Hvad karakteriserer de etniske minoritetsborgere, de sociale indsatser er rettet imod / bruges af? Adskiller etniske minoritetsklienters sociale problemstillinger sig fra majoritetsklienternes? Hvad karakteriserer den etniske minoritetsklients andethed?
3. Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de etniske minoritetsklienter? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra majoritetsklienters?
4. Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsklienter?
5. Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til klienter med etniske minoritetsbaggrund?

Under alle punkterne kunne fokus yderligere differentieres i forhold til etniske minoritetsklienter mht. køn, alder, generation, etnicitet og migrationshistorie, altså om personen kan kategoriseres som flygtning, indvandrer af 1., 2. eller n. generation samt fra hvilke(t) land(e) / kultur(er), personen eller dennes forældre / bedsteforældre er migreret (Staunæs 1998:13). En sådan differentiering er dog ikke mulig indenfor rammerne for dette paper.

Jeg vil opsummere forskningsgennemgangen indenfor de enkelte indsatsområder ud fra hvert af de ovenstående fem foci. Men lad mig først præcisere et overordnet generelt dilemma for forskningen omkring sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsborgere: Gennem en fokusering på etnicitet sker der let det, at etniske minoriteter opfattes / fremstilles essentialistisk, som om etniske minoriteter er en ganske særlig type borgere, hvis sociale problemer har sammenhæng med specifikke kulturelle, etniske, sproglige og/eller religiøse forhold. Risikoen er, at andre – måske i forhold til sociale problemer vigtigere – perspektiver på menneskers liv skydes i baggrunden / glemmes. Dette kan være perspektiver som klasse, køn, opvækstvilkår og aktuel social kontekst. Flere forskningsprojekter omkring sociale indsatser i forhold til etniske minoriteter påpeger og forholder sig da også bevist til forskellen mellem at forske ud fra ideen om etnisk essens og forskning med en påpegning af de måder, hvorpå etnicitet og socialt problem bliver konstrueret i bestemte sociale, institutionelle og samfundsmæssige sammenhænge.

På den anden side har dansk socialt arbejde tradition for at fokusere på individet, selvforståelsen er, at socialarbejdere gennem analyser af individets behov søger at tilbyde indsatser, der tilgodeser disse. Med en sådan tilgang bortses der fra, at for det meste er sådanne individuelle klienter medlemmer af forskellige gruppefællesskaber. Med denne ignorering af den enkeltes sociale tilhørsforhold kan en kompleks dårlig spiral udvikle sig: Når individets sociale tilhørsforhold ikke indgår i socialarbejderens verdensbillede, inddrages særlige behov i den forbindelse ikke, og det, der ikke efterspørges, ydes ikke og registreres ikke. Det, der ikke registreres, planlægges der ikke i forhold til. Det, der ikke planlægges i forhold til, afsættes der ikke ressourcer til. Og det, der ikke er tilgængeligt, er der ingen, der tænker på at efterspørge (Johnson 1998:75). Det ensrettede sociale arbejde kan således udøve sit eget tyranni overfor minoritetsborgere. Hvis det sociale arbejde i praksis favoriserer ét sprog, én religion eller mere generelt én tilgang til livet og kun har denne type tilbud til borgerne, så kan man sige, at denne politik i socialt arbejde er generel, men den er ikke neutral (Vermeulen 1997:10). Der kan derfor argumenteres for, at forskning specifikt omkring sociale indsatser i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborgere - trods risikoen for essentialisme og racialisering - er afgørende for at kunne måle samfundets udvikling i forhold til sikring af også de mest udsatte etniske minoritetsborgeres medborgerskab og ligestilling med majoritetsborgere i sammenlignelige livssituationer bl.a. gennem borgernes adgang til socialt arbejde, her bredt forstået som velfærdsstatslige indsatser. Eller om indsatserne i det sociale arbejde bidrager til den modsatte udvikling i form af yderligere marginalisering og diskrimination af de allersvageste stillede etniske minoritetsborgere.

Det er generelt for indvandrere og efterkommere fra tredjelande sådan, at de har en løsere tilknytning til arbejdsmarkedet og i højere grad modtager indkomsterstøttende ydelser end den øvrige befolkning. Disse indvandrere modtager fortrinsvist midlertidige ydelser som fx kontanthjælp, mens indvandrere fra Norden, EU og Nordamerika og den øvrige befolkning i højere grad modtager varige ydelser i form af pensioner. Indvandrere og efterkommere fra tredjelande modtager således i større omfang langvarige midlertidige ydelser, dvs. i 10-12 måneder inden for et år, sammenlignet med indvandrere og efterkommere fra Norden, EU og Nordamerika og den øvrige befolkning (Årbog om udlændinge i Danmark 2001). Dette paper vil altså se på sociale indsatser i forhold til de allersvageste stillede blandt de mest marginaliserede grupper af etniske minoritetsborgere.

Sociale indsatser i forhold til handicappede børn og unge

Jeg har i litteratursøgningen ikke fundet forskningsprojekter omkring sociale tilbud til døve, hørehæmmede, blinde og svagsynede etniske minoritetsbørn og unge. Der er heller ikke fundet forskningsrapporter omkring sociale indsatser i forhold til andre grupper af handicappede etniske minoritetsbørn og unge, men alene omkring udviklingshæmmede børn og unge.

Formidlingscenter Øst har udarbejdet et problemkatalog *Handicappede – med anden etnisk baggrund*, der indkredser de generelle og specifikke problemfelter, der opstår i mødet mellem handicappede med anden etnisk baggrund, deres pårørende og fagpersoner i det sociale system. Problemerkataloget er primært baseret på telefoninterviews med repræsentanter fra handicapområdet i 5 amter og 5 kommuner, som har specifik viden og erfaring i forhold til etniske minoriteter. Desuden findes nogle få erfaringsopsamlinger og rapporter omkring handicappede børn (bl.a. Kviat & Knuthsen (???); Indenrigsministeriet (1989); Jabiri & Kruse (1992); Københavns Kommune (1995); Larsen (1997); samt Bocquet, Hammershaimb, Larsen & Vandborg (2000)).

Sociale indsatser i forhold til udviklingshæmmede børn og unge

Den vigtigste årsag til multihandicap (udviklingsmæssig retardering) er klasseforhold. Der fødes langt flere børn med multihandicap i den lavest sociale klasse. Da etniske minoriteter fra mindre udviklede lande ofte er marginaliserede i det danske samfund, har de derfor også større risiko for at få handicappede børn (Mikkelsen 1995). Der findes dog stort set ingen dansk forskning om sociale indsatser i forhold til handicappede etniske minoritetsbørn og –unge.

Center for Ligebehandling af Handicappede (2001) har på opfordring af Det Centrale Handicapråd gennemført en undersøgelse af den vidtgående specialundervisning, som varetages af amterne. Formålet med undersøgelsen var at klarlægge om, der var overrepræsentation af tosprogede handicappede elever, samt hvordan kommunerne sikrede sig, at handicappede etniske minoritetsbørns forældre var informerede om de specifikke sociale tilbud til dem og deres børn. Undersøgelsen gennemførtes i de 31 kommuner, som ifølge Undervisningsministeriets on-line statistikpublikationer har flest tosprogede elever. Undersøgelsen viste, at der på landsplan kun er tale om en marginal

overrepræsentation af tosprogede handicappede børn. Undersøgelsen viste også, at der er alvorlige mangler i skoler og amters information til disse etniske minoritetsbørns forældre. I nogle skoler er der et godt og frugtbart samarbejde med forældrene, mens andre skoler slet ikke sørger for, at forældrene kan medvirke i barnets hverdag. Der anvendes kun sjældent uddannede tolke, og mange skriftlige informationer oversættes aldrig. Dette kan betyde, at nogle forældre ikke får mulighed for at deltage aktivt i deres barns udvikling og skolegang.

I følge Landsforeningen LEV skete der gennem 1980 og 90'erne en gradvis stigning i antallet af etniske minoritetsbørn blandt børn med udviklingshæmning i landets børnehaver, skoler og andre institutioner. I 1996 var 22 % af de udviklingshæmmede børn, som blev henvist til PSU-sektionen (sektionen for psykisk udviklingshæmmede) i Københavns Kommune, etniske minoritetsbørn; mens etniske minoritetsbørn samme år udgjorde 12,3% af alle børn i kommunen. Samme år var 30 % af de 0-13-årige børn, der henvistes til socialrådgiverne på de fire handicapcentre i Københavns Kommune børn af etniske minoritetsforældre (Halldórsson 2000:24). Der var altså en overrepræsentation af etniske minoritetsbørn blandt de henviste københavnske børn.

LEV iværksatte derfor en undersøgelse (Halldórsson 2000) med det formål at skabe overblik over, hvad der kan gøres for, at etniske minoritetsfamilier med udviklingshæmmede børn får samme mulighed for at søge oplysning, viden og støtte som andre danske familier i lignende situationer. Undersøgelsesrapporteringen bygger på data indsamlet gennem interviews med 27 etniske minoritetsforældre i Århus og København til børn med udviklingshæmning. Undersøgelsen fandt, at de fleste af forældrene er tilfredse med den støtte, de har modtaget fra deres sagsbehandler. Samtidig viser interviewene, at forældrene er meget afhængige af deres sagsbehandlers oplysninger om støttemuligheder, idet de ikke kender til andre muligheder for information, som fx interesseorganisationer og patientforeninger. De fleste forældre er tilfredse med børnenes daginstitutioner og skoler. Samtidig viser interviewene, at forældrene ikke har megen indflydelse på eller involverer sig i skolens eller børnehavens arbejde. Dette skyldes bl.a. sprogproblemer, manglende kontakt til disse institutioner, og ukendskab til forældresamarbejde osv. Forældrene oplever (derfor?), at personalet mangler engagement, og forældrene har heller ikke megen kontakt til andre danske forældre. På denne baggrund fremsætter rapporten forslag til LEVs handlemuligheder i forhold til denne forældregruppe og deres børn.

Yderligere forskningsbehov

Der findes, som nævnt, stort set ingen forskning på dette felt. Der mangler således systematisk viden om, hvorvidt de udviklede sociale indsatser er tilgængelige for handicappede etnisk minoritetsbørn og -unge samt deres familier. I hvilket omfang indgår handicappede etniske minoritetsbørn og -unge i de sociale indsatsers klientel / brugergruppe? Adskiller de sociale problemstillinger hos handicappede etniske minoritetsbørn og -unge sig fra handicappede majoritetsbørn og unges? Og hvad karakteriserer i givet fald det handicappede etniske minoritetsbarn og -unges andethed? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de handicappede etniske minoritetsbørn, -unge og deres forældre? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra ma-

juritetsborgere i samme situation? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til handicappede etniske minoritetsbørn, -unge og deres forældre? Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til handicappede børn og unge med etniske minoritetsbaggrund?

Psykosociale indsatser i forhold til etniske minoritetsbørn og unge med behov for særlig støtte

Skolepsykiatrisk Center i København gennemførte i et udviklings- og forskningsprojekt (Hertz 1993a, 1993b og 1994) omkring alle børn, som blev henvist til centret i skoleåret 1990-91, og som af skolevæsenet blev betragtet som fremmedsprogede elever, i alt 30 børn. Formålet med projektet var en beskrivelse af de henviste børns vanskeligheder; en behandlingsundersøgelse og en evaluering og effektundersøgelse af denne behandlingsindsats fra hhv. forældres, henviseres og behandleres side i form af en efterundersøgelse. Udviklingsarbejdet gennemførtes ud fra en systemisk behandlingsforståelse og metode, og familiebehandlingen gennemførtes med en opfattelse af forældrene som potentielt ressourcerige. Behandlingen gennemførtes med behørig respekt for familiernes kulturelle erfaringer og traditioner, og med et fleksibelt syn på kulturforskelle. Kulturforskellene blev af behandlerne opfattet som *nogle* af de forskelle, der er betydningsfulde i behandlingsarbejdet. Familiebehandlingen gennemførtes med vægt på ekspertise, klarere stillingtagen samt rådgivning. ”Erfaringerne fra undersøgelsen viser, at forældrene gerne lytter til konkrete forslag til ændringer; alt for meget snak risikerer at medføre, at behandlerne ikke bliver taget alvorligt” (Hertz 1993a:145).

Erfaringerne fra denne undersøgelse viser, at det er helt centralt som behandler at have fokus på sammenhænge og helheder. I mange af behandlingsforløbene har det været muligt at skabe ændringer i kraft af dette helhedssyn fra behandlerens side. Dette har bl.a. fundet sted i form af inddragelse af positive erfaringer fra barnets forskellige verdener eller som en problem- eller symptomskabende trekant mellem skole, barn og hjem (ibid:146). Efterundersøgelsen viste, at langt de fleste børn ændrede sig således, at de problemer, der havde ført til henvisningen, forsvandt eller blev mindre. De allerfleste forældre og henvisere var tilfredse eller meget tilfredse med behandlingsforløbene (ibid:147).

Psykologen Rashmi Singla (2001) har i en undersøgelse interviewet 9 unge, både danske og etniske minoriteter, der var henvist til et psykosocialt behandlingssystem grundet psykiske problemer. Analysen af de unges svar viser en kritisk holdning til behandlingssystemet, og den kritiske holdning var et fællestræk på tværs af etniske forskelle og kønsforskelle. De unge har følgende forslag til forbedring af behandlingssystemet: Inddragelse af professionelle medarbejdere med erfaringer og baggrund, som ligner de unges. Inddragelse af de unges familier i de langsigtede løsninger. Næsten alle de etniske minoritetsunge understregede, at inddragelsen af familien var en positiv faktor i den hjælp, de fik fra systemet. De unge efterspurgte, at de professionelle havde større

fokus på at lytte til de unge. Og endelig forslår de etniske minoritetskvinder behagelige og afslappede omgivelser, hvor de kan få psykosocial hjælp (Singla 2001:214).

Andetsteds skriver Singla: ”De etniske minoritetsunge stiller ... forslag om matchning mellem deres egne og behandlernes etniske baggrund begrundet bl.a. i inddragelsen af familien og behovet for rollemodeller. Disse rollemodeller skal ikke nødvendigvis bruges som identifikation, men som inspirationskilde i en vanskelig livssituation. Det er vigtigt for de unge at møde etniske minoritets voksne som velfungerende professionelle og ikke kun som arbejdsløse, marginaliserede medlemmer af samfundet” (Singla 2000:259).

Tove Holmgård Sørensen (1999) har specifikt evalueret Døgntaktens arbejde med etniske minoritetsunge. Evalueringen bygger på 3 måneders observation af det daglige arbejde på Døgntakten, interviews med 7 unge brugere samt 4 familiemedlemmer til etniske minoritetsunge, der var eller havde været i kontakt med Døgntakten, samt endelig interview med 7 medarbejdere, ledelsen på Døgntakten samt repræsentanter for Københavns Kommune. Evalueringen viste, at gruppen af unge med etniske minoritetsbaggrund oftere var præget af mere akutte problemer i familien end de danske unge, der tilhørte den meget belastede og udsatte gruppe af unge med hyppige anbringelser, kriminalitet, misbrug mv.. Den akutte indsats omkring de etniske minoritetsunge var ofte præget af dramatiske beretninger, der kunne overskygge de faglige vurderinger og få medarbejderne til at handle mere drastisk end ellers fx med akutte anbringelser. Flere etniske minoritetsunge blev således akut anbragt, indskrevet i Døgntaktens bo-afdeling eller fik længerevarende rådgivningsforløb på trods af, at de ofte havde flere ressourcer end de danske unge, der havde kontakt til Døgntakten. Samtidig fandt Sørensen, at botilbudets meget løse og individuelt tilpassede rammer ikke altid fungerede optimalt i forhold til de etniske minoritetsunge, idet de unge herigennem blev introduceret til et ungdomsliv, som det leves af den mest belastede del af de unge i København.

Næsten halvdelen af de etniske minoritetsunge i undersøgelse var ikke vokset op sammen med de forældre, som de nu dannede familie med. Typisk var de hentet til Danmark i skolealderen efter at have levet adskilt fra en eller begge forældre i opvæksten. Undersøgelsen fandt, at medarbejderne oplevede de unge som både kulturbærere og kulturskabere, og medarbejderne var gode til at tage hensyn til de unges egen kulturelle strategi. Denne dynamiske kulturforståelse omfattede dog ikke altid de unges familier, hvor medarbejderne i højere grad var påvirkede af en mere statisk kulturforståelse. Endvidere fandt undersøgelsen, at de etniske minoritetsfamilier blev inddraget i for ringe grad og alt for sent i forløbet med den unge. Dette efterlod familierne med en oplevelse af magtesløshed og umyndiggørelse.

Traumatiserede flygtninge

Som en del af Dansk Flygtningehjælps psykosociale projekt 1999-2001 udarbejdedes en kortlægning af eksisterende initiativer på forskningsområdet i forhold til traumatiserede flygtninge. Rapporten over dette kortlægningsarbejde (*Traumatiserede flygtninge. Forskningsinitiativer i Danmark, 2000*) konkluderer, at den danske forskning vedrør-

rende traumatiserede flygtninge er meget sparsom og spredt over et bredt felt af emneområder. Studier, der beskæftiger sig med børn/unge/familier, synes at have en klar overvægt. Forskningen er fokuseret på de traumatiseredes oplevelser samt de psykologiske registrerings- og behandlingsindsatser². Der findes stort set ingen forskning omkring de sociale indsatser i forhold til traumatiserede flygtninge og deres eventuelle familier – se dog senere om forskning omkring uledsagede flygtningebørn under afsnittet om anbringelse af børn og unge.

I erkendelsen af, at der i Danmark ikke eksisterer nogen specialiseret, universitetsbaseret enhed, der arbejder med erfaringsopsamling og vidensudvikling på det psykosociale område, er der etableret et forum af 'interinstitutionelle forskningsmøder' mellem en række danske behandlingsinstitutioner. Her samarbejdes omkring udviklingen af fælles standarder for populationsbeskrivelser vedr. de flygtninge, der modtages i behandling samt fælles standarder for udarbejdelse af symptombeskrivelsesskemaer (baseret på HTQ). Formålet med samarbejdet er på længere sigt at bidrage til udvikling af evidensbaserede indsatser i forhold til traumatiserede flygtninge. Med denne udvikling håber man at kunne skabe indsatser, der tager afsæt i den specifikke danske integrationsvirkelighed, i modsætning til nu, hvor man oftest må vende sig mod udenlandske erfaringer (Dansk Flygtningehjælp 2001:34).

I et forskningsprojekt med det formål at belyse flygtningebørns livsvilkår og diskutere betingelserne for deres fremtid i Danmark (Hjerrild & Nicolaisen 1992) diskuteres daginstitutionens særlige indsatser i forhold til traumatiserede flygtningebørn. Studiet bygger på interviews med 28 iranske og palæstinensiske flygtningefamilier og deres børn samt lederne af 10 daginstitutioner i 1989. Undersøgelsens generelle billede af hverdagen i daginstitutionerne er, at daginstitutionslederne har vanskeligt ved at omsætte hensigter til handlinger i det daglige arbejde (Hjerrild & Nicolaisen 1990:126). Undersøgelsen konkluderer, at flygtningebørn udgør en truet børnegruppe i det danske samfund. Børnene kan være truet pga. traumatiske oplevelser i deres liv, inden de kommer til Danmark. Halvdelen af familierne oplever, at børnene i dag har reaktioner som følge af tidligere oplevelser. Forældrene fortæller om indadvendte reaktioner i form af indesluttethed og ængstelse. Daginstitutionslederne hæfter sig mest ved børnenes udadvendte reaktioner, men sætter ikke disse i forbindelse med barnets tidligere oplevelser. Undersøgelsen peger desuden på, at især de palæstinensiske børns identitetsudvikling kan være truet pga. modsætningerne mellem hjemmets socialiseringsmønster og det socialiseringsmønster, de møder i daginstitutionen. Endelig tyder undersøgelsen på, at der ikke eksisterer bevidste mål og fælles referencerammer for arbejdet med flygtningebørn i daginstitutionerne på linie med arbejdet med danske børn. Forfatterne stiller derfor spørgsmålstegn ved, om daginstitutionerne kan indtage en central plads i integrationsarbejdet med flygtningebørn.

² Et af de vægtigste forskningsprojekter er her Edith Montgomery. 2000. *Flygtningebørn: traume, udvikling, intervention*. København: Dansk psykologisk Forlag. Formålet med denne afhandling var at kortlægge børnenes oplevelser af krig og anden organiseret vold, forældrenes oplevelse af tortur og børnenes psykiske tilstand ved ankomsten til Danmark og at undersøge sammenhængen mellem traumatiske oplevelser og angstsymptomer blandt børnene. Undersøgelsen omfatter 311 børn, der er kommet til Danmark fra Mellemøsten.

Rehabiliteringscentret for Torturofre (RCT) gennemførte i 1989 et projekt (Jacobsen & Krogh 1992) med det formål gennem gruppeterapi at give børn en mulighed for at arbejde følelsesmæssige konflikter, angst, utryghed og usikkerhed. 8 børn deltog i gruppeterapi-projektet. Børnene var i alderen 6-11 år, og alle børnene havde forældre, hvoraf mindst den ene selv havde været udsat for tortur i hjemlandet og havde modtaget behandling i forhold hertil på RCT. Før iværksættelsen af gruppeterapien gennemførtes interviews med børnenes forældre og klasselærer / pædagog. Desuden gennemførtes psykologisk testning af barnet. Med udgangspunkt i psykodynamisk udviklingsteori gennemførtes herefter et gruppeterapeutisk behandlingsforløb over ca. 4 måneder med i alt 12 gange. Umiddelbart efter afslutningen af gruppeterapien blev interviews med forældre og skole / institution samt psykologisk testning af det enkelte barn gentaget. Endelig afsluttedes dataindsamlingen med en follow-up ca. ½ år efter gruppeterapiens afslutning, hvor interviewning samt psykologisk testning gentoges. Terapieffekten viste sig, med de vanskeligheder der nu er i forhold til at vurdere terapieffekter, på kort sigt at være positiv for alle 8 børn. På længere sigt må andre undersøgelser vise, om ændringerne er stabile (Jacobsen & Krogh 1992:82). Jacobsen og Krogh konkluderer, at tendenserne i deres arbejde er stærke nok, til at vise, at gruppeterapiformen er velegnet til børn i eksilfamilier, hvor en eller begge forældre har været udsat for tortur i hjemlandet (ibid:105). Gruppeterapi til børnene kan her være ét relevant tilbud blandt flere. Det påpeges, at hele familien bliver påvirket, hvis blot et familiemedlem har været udsat for tortur, og det er nødvendigt, at samfundet har en bred vifte af tilbud til disse familier af såvel behandlingsmæssig som social art.

Indsatser i forhold til selvmordstruede

Center for selvmordsforskning i Odense søgte i 2000 at estimere omfanget af selvmordsadfærd blandt indvandrere og deres efterkommere (Bille-Brahe & Andersen 2000). En senere og mere tilbundsående undersøgelse (Bille-Brahe 2001) viste, at selvmordsrisikoen for første generations indvandrere ikke er signifikant højere end for etniske danskere. Vægtet for alder viste det sig at mandlige indvandrere fra mindre udviklede lande i tredive- og halvtredsårsalderen har en lavere selvmordsrisiko; mens mandlige indvandrere i fyrrerne og 15-19-årige kvindelige indvandrere fra de mere udviklede lande derimod havde en forhøjet selvmordsrisiko.

I perioden 1993-97 var antallet af borgere, der havde forsøgt selvmordsforsøg mindst en gang i alt 2015 personer, heraf 1877 etniske danskere, 128 førstegenerations- og 10 andengenerationsindvandrere. Tallene er altså meget små, og undersøgelsesresultaterne skal derfor fortolkes med megen forsigtighed. Undersøgelsen viste, at 15-19-årige kvindelige indvandrere fra de mindre udviklede lande var særlig udsatte for selvmordsforsøg (Bille-Brahe 2001:5).

Undersøgelsens datamateriale var for lille til at gennemføre en analyse af eventuelle forskelle med hensyn til fx uddannelsesniveau og forhold til arbejdsmarkedet. Det ville derfor være værdifuldt, om undersøgelsen blev fulgt op med samkørsler af Register for Selvmord og Register for Selvmordsforsøg og nye oplysninger i Danmarks Statistik om indvandrere og efterkommeres uddannelse og erhvervstilknytning.

Jeg har ikke i litteratursøgningen fundet studier af forebyggende og behandlende indsatser i forhold til og forbindelse med selvmord og selvmordsforsøg blandt etniske minoritetsborgere.

Yderligere forskningsbehov

Der er næsten ingen forskning omkring psykosociale indsatser i forhold til etniske minoritetsbørn og unge med behov for særlig støtte, og der er ingen forskning omkring hjælpeforanstaltninger i hjemmet for etniske minoritetsbørn.

Danmarks Statistik opgør alene oplysninger om tildeling af sociale indsatser med barnet som enhed i forhold til indsatser efter Servicelovens § 40, stk. 2 nr. 5, 6, 7 og 10 – altså økonomisk støtte til kost- og efterskole, personlig rådgiver, fast kontaktperson og etablering af aflastningsordning. En undersøgelse (Skytte 2002:220) viser, at indvandrere og efterkommere i alderen 0–9 år kun modtager hjælpeforanstaltningerne personlig rådgiver, fast kontaktperson, aflastningsophold og støtte til kost- og efterskole halvt så hyppigt som børn af kategorien øvrige, altså børn født af forældre, hvoraf mindst den ene har dansk statsborgerskab. Der er behov for forskning, der kan vise, om dette skyldes, at etniske minoritetsbørn i alderen 0–9 år ikke har behov for disse hjælpeforanstaltninger i samme omfang som børn af kategorien øvrige, om forskellen skyldes, at der ikke er samme adgang til denne type af sociale indsatser for etniske minoritetsbørn eller hvori forskellen i ydelsesformidlingen består.

I alderen 10–14 år modtager indvandrere og efterkommere disse hjælpeforanstaltninger med samme hyppighed som øvrige børn og unge; i alderen 15–19 år modtager de nævnte typer af hjælpeforanstaltninger med større hyppighed end øvrige unge. Der er forskel på hvilken type af hjælpeforanstaltninger, der iværksættes i forhold til de tre befolkningskategorier. Øvrige børn og unge modtager primært hjælpeforanstaltninger, der indebærer, at de regelmæssigt kan tilbringe en del af hverdagen uden for forældrenes hjem på aflastnings-, kost- eller efterskoleophold. Mens indvandrere og efterkommere primært modtager hjælpeforanstaltningerne personlig rådgiver og fast kontaktperson (Skytte 2002:221). Der findes ikke forskning omkring baggrunden for denne forskel i de iværksatte hjælpeforanstaltninger.

I betragtning af at det generelt antages, at 20–30 % af flygtninge i Danmark skønnes at have traumatiserende oplevelser med sig, må omfanget af forskningen omkring sociale indsatser på dette område siges at være yderst mangelfuld. Og set i lyset af hvor vigtig flygtninges psykosociale situation anerkendes at være, når det gælder integrationen i det danske samfund, bliver manglen på studier, der direkte beskæftiger sig med aspekter relateret til denne problemstilling, særligt påfaldende.

Der er i det hele taget behov for forskning om, hvor vidt de udviklede sociale indsatser i forhold til børn med særligt behov for støtte er tilgængelige for børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund. I hvilket omfang indgår etniske minoritetsbørn og –unge i de sociale indsatser klientel? Hvad karakteriserer de etniske minoritetsborgere, de sociale indsatser er rettet imod / bruges af? Adskiller de sociale problemstillinger hos etniske minoritetsbørn og unge sig fra majoritetsbørn og unges? Hvad karakteriserer

den etniske minoritetsklients andethed? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af etniske minoritetsbørn og unge? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra majoritetsbørn og unges? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsbørn og unge? Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til børn og unge med etniske minoritetsbaggrund?

Forskning omkring kriminalitet og kriminalitetsforebyggende indsatser i forhold til etniske minoritetsbørn og -unge

Kriminalitetshyppigheden i Danmark for personer fra mindre udviklede lande var i 1998 næsten den dobbelte af den, personer med dansk oprindelse havde. Forholdsvist mange indvandrere og efterkommere er dømt for voldsforbrydelser og butikstyverier (Kyvsgaard 2000:71-72). Etnisk minoritetsbaggrund giver sig altså udslag i en større kriminalitetsfrekvens, men det gælder også en række andre forhold, som fx ikke at bo hos sine biologiske forældre; at bo på institution; at forældrene er arbejdsløse eller på pension; eller at der er en dårlig økonomi i familien. Da etniske minoriteter i særlig grad kan karakteriseres ved flere af disse forhold, er det vanskeligt at afgøre, hvor meget den større kriminalitetsfrekvens kan forklares af etnisk baggrund og hvor meget af dårlige sociale forhold (Bonke & Carøe 2001:25). Der arbejdes i den kriminologiske forskning med forskellige forklaringsmodeller for, at etniske minoritetsunge udgør en særlig risikogruppe. Der er oftest blandt kriminologer enighed om, at modellerne ikke udelukker hinanden, men at forklaringerne oftest skal findes i en kombination af de forskellige modeller. Der er dog næppe tvivl om, at ikke alle forklaringer og hypoteser kan bidrage lige meget til forklaringen på de nævnte kriminalitetshyppigheder og – mønstre. Der er derfor behov for mere forskning på området for at skabe større indsigt i problematikken (Kyvsgaard 2000:77).

Forskning omkring konkrete indsatser

I Danmark kan børn under 15 år ikke straffes, hvis de gribes i en kriminel handling som fx butikstyveri eller hærværk. I stedet skal politiet orientere de sociale myndigheder, med mindre det drejer sig om ubetydelige overtrædelser. Med 'Voldspakken' (regeringens handlingsplan af oktober 1993) iværksattes en række forsøg med nye former for hurtig målrettet indsats over for kriminelle børn og deres forældre. Formålet med forsøgene var at støtte og motivere børnene til ikke at fortsætte med kriminel adfærd samt at hjælpe de svagest stillede børn. Socialforskningsinstituttet har evalueret erfaringerne fra de 2-årige (1995-1996) forsøg i fem kommuner: distrikt Gul Bue i Høje-Taastrup, Kolding, Nakskov, Gladsaxe og distrikt-Dalum i Odense (Just Jeppesen 1997). Undersøgelsen er gennemført ved indsamling af registreringsskemaer omkring alle børn, der blev grebet i kriminalitet i forsøgsperioden; eksplorative besøgsinterviews i de enkelte områder indenfor første halve forsøgsår samt postspørgeskema til alle børn og forældre, der kom i kontakt med forsøgene.

I alt indgår 185 børn i undersøgelsen, knap tre fjerdele af børnene var 13-14 år gamle, og ca. 15 % af børnene havde ikke dansk som modersmål. Langt de fleste af børnene

begik den kriminelle handling sammen med andre. Blandt børnene i undersøgelsen var danske og to-sprogede børn lige hyppigt sammen med andre, da de begik den kriminelle handling (ibid:55). Af alle 144 drenge i undersøgelsen havde 17 % begået grov kriminalitet, mens kun 8 % af de tosprogede drenge i undersøgelsen havde begået grov kriminalitet. Tosprogede og danske børn var lige hyppigt gengangere. Og tosprogede og danske børn var lige hyppigt blevet grebet i kriminalitet, inden forsøgsordningen startede (ibid:56-57).

Der er ingen klar og entydig tendens i de fem forsøgsområder med hensyn til kriminalitetshyppigheden blandt tosprogede børn. Sammenholdes antal af tosprogede børn, der er grebet i kriminalitet i de to områder med, hvor mange tosprogede børn der er i folkeskolen disse steder, er der nogenlunde sammenfald mellem disse forhold i to områder, nemlig Gladsaxe og Dalum. Men i Nakskov og distrikt Gul Bue i Høje-Tåstrup udgør tosprogede børn dobbelt så stor en andel af skolebørnene, som de udgør af de pågrebne børn. Kun i Kolding er tendensen helt modsat, her udgør de tosprogede børn 5 % af skolebørnene og 27 % af de pågrebne børn (ibid:57).

Undersøgelsen indeholder ikke landsdækkende repræsentative data, og man kan derfor intet generelt sige om kriminaliteten blandt tosprogede børn i Danmark ud fra denne undersøgelse. I opgørelsen af erfaringerne med indsatsen med hurtig forebyggende indsats skelner undersøgelsesrapporten ikke mellem etniske minoritets- og majoritetsbørn og deres familier, hvorfor undersøgelsen heller ikke konkluderer omkring de sociale indsatsers effektivitet i forhold til hhv. etniske minoritets- og majoritetsbørn.

Udover denne undersøgelse findes flere forskningsprojekter, hvor fokus har været på sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsungdom med kriminel adfærd. Jeg skal i det følgende omtale 4 større forskningsprojekter med dette fokus:

Dominique Bouchet gennemførte i 1997 en undersøgelse af bl.a. en gruppe indvandrer drenge, der af Odense Kommune betragtedes ”som en af de mest belastede og de mest håbløse” grupper af drenge (Bouchet 1999:9). De to overordnede formål med undersøgelsen var, at afdække de implicerede unges forestillingsverden samt at være katalysator for metodeudvikling inden for det socialpædagogiske område (ibid:12). Undersøgelsen af indvandrer drengene bygger på interviews med 12 drenge, der var mellem 14 og 19 år. De har boet i Danmark mellem 4 og 11 år, en er født i Danmark. Drengene ”står i anden række i forhold til de mest belastede og kriminelle indvandrer drenge... En kan siges at tilhøre den hårdeste kerne og blev interviewet i fængslet” (ibid:25). Undersøgelsens konklusion om drengene er, at de har lært sig en meget aggressiv fremtræden som noget, der giver pote; de betragter det danske system som inkonsekvent, uretfærdigt og uigennemtrængeligt for andre end majoritetsdanskere; de har ingen kundskaber, der kan understøtte deres eventuelle ambitioner om at blive til noget og kunne forsørge en familie, og de har reelt meget svært ved at få noget, der ligner et almindeligt arbejde, bl.a. grundet majoritetsdanskernes generelle modstand mod at have indvandrere som kolleger. ”Drengene er [derfor] ikke indstillet på dialog med hvem som helst om deres ”problemer”. De har nemlig ifølge eget udsagn ikke andre problemer end dem, danskerne skaber for dem!” (ibid:130).

Bouchet påpeger, at drengenes potentiale dels ligger i deres længsel efter respekt dels i deres behov for at præstere noget, at kunne sørge for sig selv. Bouchet foreslår derfor sociale indsatser overfor følgende forhold:

1. Overfor faderen / autoriteten i familien generelt med henblik på til en vis grad at geninstituiere denne med sin etnisk-oprindelige position i forhold til respekt, magt og anseelse. Støtten til autoriteten kan tænkes at involvere psykisk behandling af krigs- og flygtningelejrtraumer og tortur, kvalificering til arbejde, arbejde eller anden form for selvforsørgelse, en vis grad af dansk sprogtiltagelse og netværksbearbejdelse, således at forældrenes netværk sættes under kritisk lys.
2. ”Drengene skal fjernes fra deres netværk, der på ingen måde kan levere et konstruktivt bidrag til deres liv – endsige kvalificere drengen til selv at bidrage til eget liv. --- Denne fjernelse må ske på en måde, der tilgodeser tilknytningen til det lokale miljø, idet erfaringerne med mislykkede anbringelser uden for den hjemlige slagmark taler sit eget sprog” (ibid:138)

I følge Bouchet kræver denne indsats en omorganisering af det kommunale samarbejde, således at man kan handle på det tidspunkt, problemet opstår, eller lige så snart en løsningsmulighed viser sig i forhold til de unge. Man skal bekæmpe ventetiden og viderehenvisningerne, og der skal tages udgangspunkt i problemerne og ikke i administrationen. Usædvanlige problemer kræver usædvanlige arbejdsformer. ”Mødet mellem myndighederne og araber-drengene skal således bringes på en form, som på den ene side ikke blot respekterer, men også tydeliggør det danske samfunds normer og regler i forhold til de unges problemer, og på den anden side tildeler de unge en produktiv, konstruktiv rolle i erkendelsen af, diskussionen af og løsningen på deres problem ved at vise dem en farbar vej, de selv skal være med til at anlægge” (ibid:134).

Undersøgelsen påpeger en manglende ekspertise i den kommunale forvaltning til anskuelse af mange psykologiske og sociologiske problemer. Drengene har ifølge Bouchet brug for autencitet i form af forståelse af kulturelle forskelle. Man skal i forhold til drengene arbejde anderledes professionelt, end man gør i dag. ”Men det kræver en særlig ekspertise, som hverken de, som kun kender til indvandrerkultur eller den danske kultur, besidder. Det, man skal være trænet til, er selve vekselvirkningen, altså kulturmødet” (ibid:131).

En anden evaluering (Berg Sørensen & Dam 2000) af et socialpædagogisk projekt *'Pendlerprojektet'* overfor kriminelle unge indvandrere i 'Sydbyen' i Århus gennemførtes i perioden maj 1999 til juni 2000. Pendlerprojektet arbejdede ud fra en gruppeorienteret indsatsform og en relationsorienteret arbejdsmetode, hvor man søgte at møde de unge på de unges præmisser, der hvor de unge var. Hensigten var at skabe relationer til de unge, der på længere sigt, igennem samværet med dem, kunne resultere i en adfærdsendring og en tilpasning til fritidslivet i området (ibid:146). Pendlerprojektet havde til formål at udvikle en målrettet og specifik pædagogiske indsats for at søge at ændre pendlergruppens adfærd fra en negativ og kriminel til en positiv og ikke-kriminel adfærd. Evalueringen havde til formål at belyse, hvorvidt Pendlerprojektet lykkedes med at integrere de unge i klubberne; at gøre de unges adfærd mindre 'uhen-

sigtsmæssig', så de ikke skaber uro og ængstelse hos omgivelserne samt at få de unge til at afholde sig fra kriminalitet (Berg Sørensen et al 2000:18).

Evalueringen gennemførtes gennem observationer, interviews og dokumentanalyser. Evalueringen konkluderer, at projektet delvist var en fiasko, og at hovedårsagen hertil var, at pædagogerne og projektmagerne "ikke var tilstrækkeligt opmærksomme på, at projektet i praksis blev udformet så det på flere måder udviklede sig til en kulturkonflikt mellem de danske pædagoger og deres kultur og værdier på den ene side og de tyrkiske unge og deres kultur og sociale forudsætninger på den anden.--- Pædagogerne arbejdede ud fra dem selv og deres eget spejlbillede, deres egne værdier, følelser og holdninger, som var det eneste eller mest relevante for projektet og de unge" (ibid:147-148). Dette viste sig ved følgende (med evalueringens egen kursivering):

- Ønsket om at gøre de unge *indreregulerede*.
- Ønsket om at de unge skulle *føle dårlig samvittighed*
- Ønsket om at få de unge til at udtrykke og værdsætte *følelser*.
- Ideen om at de unge var så ødelagte, at de ikke besad *værdier* eller brugbare værdier overhovedet, og at man derfor skulle starte fra bunden med at installere et værdisystem i dem.
- Ideen om, at de *unges familier* primært var en belastning, som påvirkede de unge negativt, og at projektet grundlæggende skulle kompensere herfor ved at prøve at 'reparere' på de skader, de unge havde fået i hjemmene.
- Ideen om, at projektet skulle tjene som *frirum* for de unge – ikke mindst i forhold til de unges hjem og tyrkiske baggrund.
- Ønsket om at få de unge til i mindre grad at optræde i *grupper*.
- Stræben efter at de unge skulle forlade *den hierarkiske måde* at organisere og forstå sociale relationer på til fordel for en ligeværdigheds- og demokratisk orienteret kultur.
- Bestræbelserne på at få de unge til at anerkende og respektere pædagogerne som *voksne, selvom de ikke var autoriteter*, men snarere en slags kammerater (ibid:148-149).

Disse elementer resulterede i, at "Til trods for, at pædagogerne oplevede sig som loyale over for de unge og lagde meget vægt på at støtte og styrke dem, kom de herved i praksis til at arbejde på en måde, der kunne ses som et frontalangreb på de unge og de unges sociale, familiemæssige og kulturelle forudsætninger. Det problematiske herved --- er, at de unges sociale, familiemæssige og kulturelle forudsætninger herved i praksis fik en funktion som modpart og modstander i processen, hvorved den næsten blev dømt til at mislykkes" (ibid:150).

På baggrund af denne evaluering anbefaler Berg Sørensen og Dam, at der i højere grad arbejdes med udvikling af en kultur- og ressourcebaseret pædagogik baseret på inddragelse af de unges familier, udnyttelse af autoritære relationer og værnet om ære, brug af konsekvens, ansættelse af pædagoger med indvandrerbaggrund; konstruktiv brug af de unges værdier og moral; klarere og mindre indgribende mål; mere individorienteret indsats samt systematisk metodeudvikling.

Behovet for systematisk metodeudvikling peger Bonke og Carøe (2001) også på i en evaluering af fire forsøg med *En forstærket indsats over for kriminalitetstruede børn og unge*. Her konkluderes det, at ”For alle projekterne gælder, at metoder som pædagogisk voksenkontakt og –støtte, etablering af en almindelig døgnrytme, konsekvens i aftaler, udvikling af kognitive færdigheder, etablering af almindelige relationer, alt sammen hjælper den unge til at begynde at ændre adfærd. Men det fremgår også af beskrivelserne, at der i alle fire projekter tilsyneladende mangler en mere systematisk holdning til og anvendelse af metoderne” (ibid:149).

Claus B. Olsen og Henning Hansen (2001) fremlægger i rapporten *Kriminalprævention og integration på Indre Nørrebro* resultaterne af en undersøgelse af den kriminalpræventive indsats for børn og unge og sammenhængen mellem den kriminalpræventive indsats og integrationsproblematikken i bydelen Indre Nørrebro i perioden 1997 - 2001. Udgangspunktet for indsatsen har været, at det primære problem, som forårsager uroligheder og kriminalitet på Indre Nørrebro, er manglende kulturel (værdimæssig) og social integration i forhold til det øvrige danske samfund. Den kriminalpræventive indsats er i rapporten analyseret ud fra tre analysevinkler: en kriminalpræventiv vinkel - med fokus på forholdet mellem den aktuelle intervenierende indsats (”Brandslukning”) og på den langsigtede forebyggende indsats (”brandsikring”); en integrationsvinkel - med fokus på forholdet mellem socialt medborgerskab (lighed i muligheder) og kulturelt medborgerskab (livsform og værdier); samt en systemvinkel - med fokus på forholdet mellem politiske målsætninger og handleplaner, en konkret indsats og samarbejde og netværk.

Undersøgelsen fremhæver, at der i bydelsrådet var bred politisk konsensus om de politiske målsætninger og handleplaner for den kriminalpræventive indsats, der understreger den tætte kobling mellem integration og kriminalprævention, samt behovet for såvel helhedsorientering som målrettethed i indsatsen.

Der var allerede inden den centrale nydannelse i 1997 med gadeplansarbejde og værestedet Gadepulsen udviklet en tradition på Indre Nørrebro for at inddrage tidligere unge ’rødder’ i socialt og pædagogisk arbejde med marginaliserede unge. Styrken ved de nye initiativer Gadepulsen og gadeplansarbejdet er, at der etableres en kontakt og dialog fra systemets side med den gruppe af unge, som begår lovovertrædelser og skaber utryghed i området og det offentlige system baseret på gensidig tillid (ibid:7). Det andet nye er, at gadeplansarbejdet og værestedet Gadepulsen indgår i en generel strategi for udviklingen af indsatsen for marginaliserede unge, der både omfatter en udvikling af den forvaltningsmæssige indsats og indsatsen i etablerede institutioner på kultur- og fritidsområdet samt børne- og ungeområdet: Skoler, klubber, medborgerhuset og biblioteket.

Indsatsen for at skabe kriminalprævention og integration har været baseret på princippet om den samarbejdende netværksorganisation, der i praksis er mere end én organisation, og som går på tværs af skellet mellem offentlig og privat. Denne samarbejdsorganisation og den gensidige tillid, der er blevet opbygget, har muliggjort, at der kan handles hurtigt og sammenhængende i forhold til uroligheder.

Claus B. Olsen og Henning Hansen finder (2001:13-14), at perspektiverne i modellen på Indre Nørrebro og dens læringsværdi for opbygning af indsatsen i andre lokalområder er følgende: At lokalpolitikkerne har været direkte involverede og deltagende i den kriminalpræventive indsats. At der er tilført innovativ energi til og en dynamisering af det lokale politiske system gennem at inddrage de lokale traditioner og bevægelser i udviklingen af indsatsen. At der er opbygget beredskab til at tage sig af de problemer med kriminalitet og uro, som utvivlsomt vil opstå uanset kvaliteten af den kriminalpræventive indsats. At der er opbygget en tradition for samarbejde på tværs – den netværksbaserede samarbejdsorganisation. At byrådet har fokuseret på organisatorisk læring, med en rummelighed overfor at fejle og dermed at lære noget. At tænke kriminalprævention sammen med integrationsproblematikken i lokalområdet, samt tænke i en sammenhængende indsats på både det politisk-strategiske niveau, på indsatsniveauet (mødet mellem professionel og bruger) og på samarbejds- og netværksniveauet.

Yderligere forskningsbehov

Til forskel fra evalueringen af projektet på Indre Nørrebro peger de andre omtalte forskningsprojekter om sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsunge, der begår kriminalitet, på, at de professionelles forståelser af og indsatser i forhold til de unge, udgør en del af den samfundsmæssige kontekst, der gør, at de unge ikke føler sig accepterede som medborgere. Det sociale arbejde bidrager til, at der ikke fokuseres på de unges ressourcer. Desuden peges på, at der synes at mangle en systematisk holdning til og anvendelse af metoder i de sociale indsatser overfor de unge. Denne problematik skal tages op igen i omtalen af døgnforanstaltninger for børn og unge.

Der synes derfor ikke mindst at være behov for yderligere forskning omkring, hvordan de professionelles forståelse, har erfaringer med og reflekterer over de unge og de sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsunge, der begår kriminalitet. Hvordan vurderer hhv. de professionelle og de unge, de metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser, der i dag iværksættes i forhold til etniske minoritetsunge, der begår kriminalitet? Hvordan er effekterne af dette arbejde? Og hvilke begrundelser giver hhv. de unge, forældrene og de professionelle herfor?

Forskning omkring døgntilbud til børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund

Flere undersøgelser interesserer sig for spørgsmålet om, i hvilket omfang etniske minoritetsbørn og –unge er anbragt uden for hjemmet.

En undersøgelse (Henriksen 1987) fra midten af 1980-erne gennemført i Hvidovre og Københavns Kommune viste at ”I forholdsvis sjældne tilfælde involveres bistandskontoret i mødet med børn, der mishandles og i yderste nødsfald fjernes fra hjemmet. Disse sager er efter alt at dømme *talmæssigt* få, selvom man endnu ikke har fået nøjagtige oplysninger herom. Der skønnes specielt at være få sager af denne art, når det gælder de små børn, de 0-6-årige, som denne undersøgelse drejer sig om” (Henriksen 1987:191). De få sager man har, forekommer imidlertid så belastende for personalet, at en stor del af gruppeinterviewene går med omtale af dem. De hovedproblemer, sags-

behandlerne fremhæver, er ”dels at *opdage*, når mishandlingen foregår, dels at få problemet *bearbejdet* med forældrene, så mishandlingen stoppes, og endelig, hvis dette arbejde slår fejl, at overveje en anbringelse af barnet, der ikke for altid vil fjerne det fra forældrene og deres kultur” (ibid:191-192).

Allerede i 1995 skrev Kirsten Just Jeppesen (1995), at den eksisterende viden om anbringelse af etniske minoritetsbørn og –unge uden for hjemmet er meget lille. Der var allerede dengang behov for en landsdækkende undersøgelse, der belyser, hvad der karakteriserer etniske minoritetsbørn og –unge, der anbringes uden for hjemmet: de væsentlige årsager til anbringelsen mm. Hvordan oplever børnene, de unge og deres familier de anbringelserne? Hvordan er samarbejdet mellem de biologiske forældre og anbringelsesstedet? Etc. etc.

Der er forsat stort set ikke forsket i anbringelse af etniske minoritetsbørn i Danmark. Men Anne-Dorthe Hestbæks undersøgelse af kommunernes praksis i anbringelsessager viste, at i 1994 svarede procentdelen af nyanbragte børn med udenlandsk statsborgerskab til den andel, disse børn udgør af befolkningen som helhed. ”Udenlandsk statsborgerskab kan således *ikke* ses som en risikofaktor i sig selv ifølge denne undersøgelses datamateriale” (Hestbæk 1997:72).

Marianne Skytte (2002), fremlægger samkørsler af Danmarks Statistiks indsatsstatistik i forhold til børn og unge pr. 31. december 2000 med befolkningsregistret. Heraf fremgår det, at indvandrere og efterkommere ikke er overrepræsenterede blandt anbragte børn og unge. Tværtimod er det sådan, at efterkommere i alderen 0-9 år kun anbringes uden for hjemmet halvt så hyppigt som ’øvrige’ børn, og en tendens til at indvandrere også anbringes mindre hyppigt end øvrige børn. I aldersgruppen 10-19 år anbringes efterkommere forsat uden for hjemmet med signifikant mindre hyppighed end øvrige børn. Der er samtidig en tendens til, at indvandrere i aldersgruppen 10-14 år anbringes mindre hyppigt end øvrige børn; mens der i aldersgruppen 15-19 år ikke er signifikant forskel på anbringelseshyppigheden for indvandrere og øvrige.

Undersøgelsen (Skytte 2002) viser også, at der er signifikant forskel på hvilke anbringelsessteder, der vælges for indvandrere, efterkommere og øvrige. 47 % af alle anbragte øvrige børn anbringes i familiepleje, mens familiepleje kun er den foretrukne anbringelsesform i forhold til 38 % af alle anbragte efterkommere og i forhold til 26 % af de anbragte indvandrere. Indvandrere og efterkommere anbringes med signifikant større hyppighed på døgninstitution end det er tilfældet med børn af kategorien øvrige.

Der er ikke i dag danske undersøgelser, der kan belyse eller forklare disse statistiske fund. Der er dog flere undersøgelser, der belyser, at der er behov for yderligere forskning omkring anbringelse af etniske minoritetsbørn og –unge:

Datamaterialet til Hestbæks undersøgelse (1997) udgjordes af tre stikprøver udtaget blandt de børn og unge, der var blevet ny- eller genanbragt uden for hjemmet i Danmark i 1994 efter bistandslovens § 33, stk. 2, nr. 10 eller §§ 35 og 35c. På baggrund af tre stikprøver indhentedes postspørgeskemaer fra 877 kommunale sagsbehandlere, in-

interviews med 496 forældre til anbragte børn samt postspørgeskemaer fra 609 anbringelsessteder. I undersøgelsen indgik en mindre andel børn og unge med udenlandsk statsborgerskab, det var dog så få, at det kun på få områder var muligt at inddrage barnets statsborgerskab som analysevariabel. ”Dataene giver imidlertid stof til eftertanke – fx er forældrene til børn med udenlandsk statsborgerskab i langt mindre udstrækning inddraget i og informeret om arbejdet med handleplaner, end forældre til børn med dansk statsborgerskab” (Hestbæk 1997:33). Hestbæk konkluderer derfor, at det vil være nyttigt med undersøgelser, der kan belyse, ”hvilke problemer der ligger til grund for anbringelser i disse familier, hvilke barrierer der er for at inddrage disse familier, og hvilke foranstaltninger der synes at være hensigtsmæssige over for denne gruppe” (ibid:33).

Sådanne undersøgelser er som nævnt endnu ikke iværksat. Men et par udredninger har de senere år vist, at flere kommuner og amter selv angiver, at de ikke har tilbud, der kan leve op til alle de krav, der lovgivningsmæssigt stilles til anbringelser af etniske minoritetsbørn.

Socialministeriets udvalg om anbringelsessteder for børn og unge (Anbringelsesudvalget) bad Udviklings- og formidlingscenter for Socialt Arbejde med Unge og Udviklings- og Formidlingscenter for Fyn og Sønderjylland udarbejde en undersøgelse af anbringelsesområdet. Undersøgelsen *Anbringelse af børn og unge. Aktuell praksis – fremtidige udfordringer* (2000) bygger på besvarede spørgeskemaer fra 7 amter samt Københavns kommune, 64 kommuner, 43 døgninstitutioner, 71 socialpædagogiske opholdssteder og 43 plejefamilier. Omkring etniske minoriteter opsummeres svarene således: ”Området vedr. flygtninge/indvandrere, hvor 36 % af kommunerne har peget på et behov for specialisering, fremstår også i amternes besvarelse som et område, hvor der kunne være behov for opprioritering. I amternes vurdering af udbuddet af pladser på døgninstitutioner med særlig viden om arbejde med etniske minoritetsbørn, har 2 amter vurderet, at udbuddet er helt utilstrækkeligt i f.t. de behov, de oplever. 6 amter har svaret at tilbuddet ikke findes i amtets regi, og de resterende 6 amter har vurderet udbuddet som værende i underkanten. Dette er igen et område, som påpeges af kommunale sagsbehandlere, opholdssteder og døgninstitutioner i deres svar på fremtidige udfordringer på anbringelsesområdet. Der efterspørges bl.a. opkvalificering i form af viden og uddannelse af de medarbejdere, som skal arbejde med området. Der er derfor ligeledes indikationer på, at der er behov for dels en udvidet kapacitet og dels en opkvalificering, når det handler om døgnanbringelsespladser i forhold til flygtninge / indvandrere” (Anbringelse af børn og unge...:67).

”Anbringelse af flygtninge/etniske minoriteter er en anden væsentlig udfordring, der peges på af både de kommunale sagsbehandlere, opholdsstederne og døgninstitutionerne. De understreger, at der ligger en stor udfordring i, at såvel sagsbehandlere som medarbejdere på anbringelsesstederne kvalificeres til at arbejde med disse grupper. Der efterspørges viden om / uddannelse i flygtninges / de etniske minoriteters kulturbaggrunde, religion etc., ligesom der stilles forslag om, at der ansættes flere medarbejdere med ’indvandrerbaggrund’, og at der i højere grad gøres brug af tolkebistand” (ibid:84).

En *Høringsrapport vedrørende indsatser mod etniske minoritetsbørn- og unge* (2000) kommer til lignende konklusioner. I høringssvarene fra amter og kommuner angivelse af mangler ”er der en del svar, der tyder på, at der er et stort behov for viden, når det handler om anbringelse af etniske minoritetsbørn og unge --- Ingen [af de 12 amter, der har indgivet høringssvar] nævner konkrete udviklingsarbejder omkring det socialpædagogiske arbejde med ’ikke-uledsagede’ etniske minoritetsbørn og -unge på amternes døgninstitutioner. Da flere amter samtidig fremhæver behov for vidensformidling og metodeudvikling på området, kan man antagelig gå ud fra, at der kun findes ganske få – og ikke omtalte – socialpædagogiske udviklingsprojekter i forhold til arbejdet med etniske minoritetsbørn på amternes døgninstitutioner” (Høringsrapport: 43).

Anbringelsesudvalgets egen rapport *Rapport om anbringelsessteder for børn og unge* fra maj 2000 angiver da også, at ”Kommuner og amter vurderer samstemmende, at kapacitetsbehovet retter sig mod følgende målgrupper: [bl.a.]...tilbud til / opkvalificering af viden om børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk ...” (Socialministeriets udvalg... 2000:38).

I forbindelse med Anbringelsesudvalgets arbejde nedsattes også et Udvalg til undersøgelse af udgiftspresset på særlige foranstaltninger på børne- og ungeområdet. Dette udvalg undersøgte bl.a., om der ved hjælp af en simpel lineær regression kunne påvises en statistisk sammenhæng mellem kommunernes udgifter til særlige foranstaltninger for børn og unge og andelen af indvandrere og efterkommere fra såkaldt mindre udviklede lande. Udvalget skriver i sin rapport (2000), at ”Der har været fremført den tese, at kommuner med en relativt stor andel af borgere med en anden etnisk baggrund end dansk har tendens til højere udgifter til særlige foranstaltninger for børn og unge. Der er fundet en svag positiv sammenhæng mellem kommunernes udgifter til særlige foranstaltninger for børn og unge og andelen af indvandrere / efterkommere fra såkaldte ’mindre udviklede lande’ (som ’mindre udviklede lande’ er anvendt Danmarks Statistiks definition, som omfatter alle lande eksklusiv USA, Canada, Japan, Australien, New Zealand og alle europæiske lande). Sammenhængen er dog relativt svag, og kan under alle omstændigheder ikke tolkes som udtryk for en kausal sammenhæng” (Udvalget til undersøgelse af udgiftspresset... 2000:20).

Ifølge de nævnte rapporter er både amter, kommuner, anbringelsessteder og sagsbehandlere i kommunale børne- og familieafsnit enige om behovet for opkvalificering og ressourceudvikling i forhold til anbringelse af etniske minoritetsbørn og unge. Det skal dog nævnes, at der i dag findes nogle få undersøgelser på feltet:

Undersøgelser omkring anbringelser af etniske minoritetsbørn

Bo Ertmann (1994) fandt i en undersøgelse af samtlige *Tvangsfjernelser* i Københavns kommune 1990, at 15 af de 84 tvangsfjernede børn var børn af indvandrere. Om disse 15 børn skriver Ertmann, at børnene gennemsnitligt er ældre end de danske børn ved første fjernelse, de var nemlig alle over 6 år ved anbringelsen. Desuden ophører indvandrersagerne hurtigere som tvangsfjernelsessager sammenlignet med de danske fa-

milier. Den dominerende årsag hertil er, at børnene er blevet hjemgivet til forældrene (Ertmann 1994:250).

I en analyse, der inddrage både de børn, der anbringes i 1990, og de børn, der forsat er anbragt i 1990 i Københavns kommune, finder Ertmann, at ”ud af 29 familier med anden national baggrund [er der] tale om 5-6 familier med et så påfaldende mønster i forhold til de normale belastningsmål, at tvangsrationalet ikke fremstår tilstrækkelig klart. Disse sager savner den substans, der normalt præger tvangsfjernelsessager” (ibid:251). Ertmann anbefaler på denne baggrund, at der sker en praksisændring, således at der i alle anbringelsessager overfor indvandrerfamilier rutinemæssigt inddrages særlig sagkyndig ekspertise.

I en undersøgelse (Skytte 2002) af en familieplejeforenings anbringelser af etniske minoritetsbørn i perioden 01.01.1995 – 01.11.1999 indgik 44 anbragte børns journaler sammen med interviews af 10 af familieplejekonsulenterne. Undersøgelsen viste, at anbringelsesårsagerne for de 44 børn ikke adskilte sig grundlæggende fra de årsagsforklaringer Hestbæk havde fundet i sin landsdækkende undersøgelse af kommunernes børnesager (Hestbæk 1997). Børnene i familieplejeundersøgelsen var ikke som gruppe ældre ved anbringelsestidspunktet end danske børn anbragt gennem foreningen, således som Ertmann havde fundet, det var tilfældet for tvangsfjernede børn i Københavns kommune 1990. I forhold til de generelle anbringelseslængder i foreningen, havde en stor procentdel af børnene i undersøgelsen været anbragt i over 6 år. 37 af de 44 børn er anbragt i rent dansktalende plejefamilier eller opholdssteder beliggende i lokalområder med et meget lille /intet befolkningsindslag med etnisk minoritetsbaggrund. Undersøgelsen (Skytte 2002) konkluderer, at flere af børnene er anbragt under forhold, der ikke tilgodeser barnets rettigheder i henhold til FN’s børnekonvention bl.a. mht. ”ønskelighed af sammenhæng i et barns opvækst og til barnets etniske, religiøse, kulturelle og sproglige baggrund” (artikel 20, stk. 3), ligesom der ved anbringelsen heller ikke tages højde for de kontinuitetsprincipper, der har ligget til grund for og er ekspliteret i lovgivningen omkring dansk børneforsorg gennem de seneste årtier. Undersøgelsen finder da også en del eksempler på kommunikationsvanskeligheder mellem de anbragte børn og deres forældre pga. barnets manglende udvikling af kommunikative kompetencer på sin families modersmål under anbringelsen. Der findes også eksempler på, at religiøse forskelle mellem biologisk familie og plejefamilie kan give vanskeligheder under barnets anbringelse. Undersøgelsen stiller spørgsmålstejn ved, om der med disse anbringelsesvilkår i højere grad reelt etableres adoptioner end anbringelser i hht. serviceloven. Der vil nemlig for flere af børnene kunne tales om omsorgssvigt ved en eventuel hjemgivelse, idet barnet i givet fald skulle hjemgives til en familie, hvor barnet bl.a. ikke forstår eller kan tale familiens modersmål.

Inge Bryderup (1999) fandt i *Drop Afmagten*, en evaluering af døgninstitutionen De Unges Hus i Greve, at blandt de 19 indskrevne unge havde næsten halvdelen ikke danskfødte forældre. At have ikke-danskfødte forældre er ikke i sig selv ”belastende”, men Bryderup skriver, at erfaringer viser, at når disse unge anbringes på institution, har de komplekse problemer. Og medarbejderne oplever det som særligt vanskeligt at støtte disse unge (Bryderup1999:27). En medarbejder giver følgende beskrivelse

”Nogle af de unge andengenerationsindvandrere er meget militante og faktisk egentlig racistiske. De har et meget, meget grimt sprog. Samtidig forstår de ikke vores sprog fuld ud, fordi de ikke har den fulde forståelse af det danske sprog, og de har heller ikke den fulde forståelse af deres eget. De er meget svære at komme ind på livet af” (ibid:33-34).

Unge i 'sikrede pladser'

Med baggrund i en række eksempler på alvorlig kriminalitet blandt børn og unge vedtoges i maj 1997 den såkaldte Voldspakke. Denne udmøntede sig bl.a. i, at der i en forsøgsperiode på tre år blev givet mulighed for at iværksætte behandlingsforløb på sikrede afdelinger over for meget behandlingskrævende unge under 18 år. Tankerne bag ordningen var, at utilpassede unge mangler en indre styring, og derfor har behov for en høj grad af ydre styring, både i form af fysisk lukkede rammer og i form af en stram struktur og programmering af hverdagen.

I en evaluering af børn og unge i sikrede pladser (Bonke & Kofoed 2001) havde 8 af de 15 anbragte, der indgik i undersøgelsen, etnisk minoritetsbaggrund. Disse 8 unge forekom ikke at udgøre en gruppe, da de havde ret forskellige baggrunde, problemer og potentialer. En af institutionerne i undersøgelsen opfattede dog, at de etniske minoritetsunge, der indgik i programmet med sikrede pladser, var ”meget sværere at nå, fordi de ”ikke vil de voksne overhovedet” føler sig uretfærdigt og racistisk behandlet af samfundet generelt og af dommer, politi og behandlere i særdeleshed” (ibid:116). Det fremgår dog ikke af undersøgelsen, hvor mange unge der indgår i denne institutions erfaringsgrundlag.

I forhold til dette paper skal det fremhæves, at evalueringen ikke fandt belæg for, at etniske minoritetsunge ”i særlig grad havde behov for en stram og mere konsekvent kurs. Tværtimod forekommer det, at der bør rettes opmærksomhed mod de unges retigheder, og at lydhørhed overfor og etablering af samtykke fra disse unge er særlig vigtig, fordi de ofte har mødt diskrimination og generelt ikke mener sig hørt” (ibid:124).

Yderligere forskningsbehov i forhold til døgnanbringelse

Der mangler generelt forskning omkring anbringelse af og udformningen af døgntilbud til etniske minoritetsbørn og unge, forskning omkring bl.a.: Om de eksisterende døgntilbud er tilgængelige for børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår etniske minoritetsbørn og unge i de forskellige typer af døgntilbud? Hvilke problemstillinger ligger til grund for anbringelserne af disse børn og unge? Hvad karakteriserer de anbragte etniske minoritetsbørn og unge? Adskiller de sociale problemstillinger hos disse etniske minoritetsbørn og unge sig fra anbragte majoritetsbørn og unge? Hvad karakteriserer i givet fald det etniske minoritetsbarns og unges andethed? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de anbragte etniske minoritetsbørn og unge? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra anbragte majoritetsbørn og unges? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over døgnindsatserne i forhold til etniske minoritetsbørn og unge? Anven-

des der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af døgnindsatserne i forhold til børn og unge med etniske minoritetsbaggrund?

Desuden peger forskningen på, at der er behov for forskningsstøtte til begrebsudviklingen af det socialpædagogiske arbejde. Bryderup påpeger, at meget få medarbejdere anvender egentlige pædagogiske begreber, måske er det et symptom på, at mange er teoretisk dårligt funderet, og måske er det et problem på institutionen, og for området som sådan. Det kan sammenholdt med det store følelsesmæssige engagement, medføre udbrændthed for medarbejderne. En anden konsekvens er, at udvikling hæmmes – både for den enkelte pædagog og på institutionen som helhed. Når socialpædagogerne mangler begreber, der kan hjælpe til at akkumulere og kommunikere erfaringer, kommer der ikke til at foregå en retningsbestemt udvikling. Det pædagogiske arbejde kommer til at ske efter ”try-and-error-principper”, hvor man ikke efterfølgende ved, hvorfor det enten gik godt eller skidt (Bryderup 1999:60)

Uledsagede flygtningebørn

Dansk Røde Kors har siden 1984 varetaget indkvartering af asylansøgere i Danmark. Men først i 1987 blev man særlig opmærksom på de uledsagede mindreårige asylansøgers specielle situation. Disse børn og unge har siden været indkvarterede på særlige børnecentre. I perioden 1986 – 1996 registrerede Dansk Røde Kors i alt 2 267 uledsagede mindreårige flygtningebørn i asylsystemet i Danmark. De senere år er der registreret mellem 250 og 300 uledsagede flygtningebørn i Dansk Røde Kors om året. I 1999 var antallet 372, af disse børn var 319 helt alene, mens de 53 var børn, der var kommet til Danmark som asylansøger uden deres forældre, men ledsagede af andre. I følge Udlændingestyrelsens Nøgletal 2000 var aldersfordelingen for de uledsagede flygtningebørn i 1999 sådan, at 7 % var under 11 år, 13% var 12-14 år, mens 80 % var 15-17 år gamle.

Nogle af de uledsagede børn får asyl, nogle får opholdstilladelse af humanitære eller af ganske særlige grunde i Danmark. Andre bliver sendt tilbage, hvor de kom fra. I de senere år er man blevet mere og mere opmærksomme på, at et ikke ubetydeligt antal af de uledsagede børn forsvinder fra asylcentre. Der er ingen, der med sikkerhed ved, hvor de forsvinder hen, eller hvad der sker med dem. I 1999 var det op imod 40 % af de 319 registrerede uledsagede flygtningebørn, der udeblev (forsvandt) fra Dansk Røde Kors Børneasylcentre. Hovedparten af disse var drenge mellem 16 og 17 år (Kilde: Videnscenter om flygtningebørns hjemmeside).

Videnscenter om Flygtningebørn i Danmark blev drevet af Red barnet med midler fra Indenrigsministeriets pulje til ”Forsøgsvirksomhed vedrørende Indvandrere og Flygtninge” fra 2000-2002. Videnscentret havde en særlig vidensniche indenfor feltet uledsagede flygtningebørn. Videnscentret har publiceret en række undersøgelser og rapporter om uledsagede flygtningebørns situation i Danmark (Jensen 2000; Hannemann 1997) og ’good practice’ i arbejdet med disse børn (Ruxton 2000; Ayotte 1997; God praksis – for uledsagede flygtningebørn 1999). Der er herudover meget lidt dansk forskning om sociale indsatser i forhold til uledsagede flygtningebørn.

Dansk Røde Kors' Asylafdeling foretog i 1998 en stikprøveundersøgelse med henblik på at få overblik over omfanget af omsorgsbehov blandt unge uledsagede asylansøgere. Disse stikprøver viste, at 30 % af de uledsagede mindreårige havde særlige omsorgsbehov i form af øget behov for kontakt til pædagogiske personale, sygeplejersker og andet personale, samt kontakt til intern psykolog, støtteforanstaltninger og/eller ekstern behandling hos speciallæge, psykolog.

En senere pilotundersøgelse (Stæhr, Lindskov & Barsk Carey 2000) havde til formål at skabe overblik over omfanget af særligt ressourcekrævende omsorgsarbejde på Dansk Røde Kors børneasylcentre samt beskrive de uledsagede mindreårige asylansøgere, der i 1997 fik tildelt støtte og/eller behandling. Undersøgelsen bygger på en antagelse om, at uledsagede 0-18-årige tilhører en særlig sårbar gruppe blandt asylansøgere. Der er tale om en pilotundersøgelse med et kvantitativt og retrospektivt perspektiv. Undersøgelsen omfatter en statistisk beskrivelse af alle 246 børn på Dansk Røde Kors børneasylcentre i 1997. Denne gruppe sammenlignes med de 35 børn, der var registreret med støtte- og behandlingsbehov i 1997. Desuden medtages de børn, der i 1997 har fået behandling ved intern centerpsykolog i sammenligningen, 30 af disse børn har også modtaget støtte og behandling ved ekstern behandler, 30 har alene haft kontakt til centerpsykologen (Stæhr, Lindskov & Carey 2000:8).

Undersøgelsen er baseret på statistiske oplysninger fra Dansk Røde Kors Asylafdelings booking sektion og på overvejende medicinsk journal, der oftest udarbejdes på basis af semistrukturerede interviews samt på basis af pædagogisk og psykologisk journalmateriale. Resultaterne fra undersøgelsen kan derfor kun være vejledende, da materialet er behæftet med mange usikkerhedsfaktorer. Undersøgelsen giver heller ikke mulighed for at vurdere effekten af iværksatte foranstaltninger.

Undersøgelsen viser, at der er en prævalens af uledsagede mindreårige med særlige omsorgs- og behandlingsbehov på i alt 26 %. Der er sammenhæng mellem omsorgs- og behandlingsbehov i løbet af præasylfasen, opholdstider samt alder, idet de særlige børnegrupper har signifikant længere opholdstider og er signifikant yngre end hele gruppen af uledsagede asylansøgerbørn i 1997. Sammenhængen mellem opholdstid og behov for udvidet støttende og behandlingsmæssige foranstaltninger stemmer helt med en anden dansk undersøgelse (Kjemsen 1994), der finder øget sygelighed med øget ventetid i en population af voksne asylansøgere.

En retrospektiv analyse af journalmaterialet på gruppen af børn, der har fået støtteperson og/eller ekstern behandling i 1997, viser, at de har oplevet en række potentielt traumatiske hændelser. 60 % af børnene har i hjemlandet oplevet adskillelse fra mor før flugt, 51 % har oplevet stærkt forringede levekår, 34 % har mistet familie, 37 % har været arresteret og 29 % har oplevet tortur, mens 31 % har deltaget i militære aktiviteter. Endelig angiver 14 % ikke at have oplevet andre potentielt traumatiske oplevelser end at være mindreårig uledsaget asylansøger i Danmark ((Stæhr, Lindskov & Barsk Carey 2000:14). De dominerende psykiske fund ved ankomsten til Danmark er søvnproblemer (46 %), psykosomatiske problemer (34 %), angst (17 %), depression og aggression (14 %) (ibid:15).

For 77 % af børnene med støtte- og behandlingsbehov er der iværksat støtteforanstaltninger. Foranstaltningerne forekommer relativt hyppigere blandt yngre børn op til 13 år. Her iværksættes støtte tidligere i asylforløbet end for børn i den ældre aldersgruppe. For de små børns vedkommende gives støtten ofte som forebyggende indsats over for symptomer på truende omsorgssvigt. Mens støtten til større børn oftest er foranlediget af alvorlige psykiske klager og symptomer på henvisningstidspunktet, dvs. foranstaltningen iværksættes efter længere tids ophold i præasylfasen og ikke ved ankomsten til landet. Dette kan skyldes, at børnene udvikler psykiske belastningsreaktioner i løbet af opholdet på asylcentrene, forårsaget af forhold som ventetid, forsinket reaktion på tidligere oplevelser eller som følge af manglende genkendelige holdepunkter eller omsorgspersoner (ibid:16). Der er iværksat særlige omsorgs- og/eller behandlingstilbud for 26 % af børnene i undersøgelsen. Resultatet er omfattet af et mørketal vedr. de børn, hvor børnecentrene evner en særlig indsats inden for rammerne af det generelle tilbud.

Undersøgelsen understreger vigtigheden af at forkorte opholdstiden på asylcentrene mest muligt samt behovet for at arbejde tværfagligt og med høj professionel standard, således at der hurtigst muligt efter ankomst udarbejdes handleplaner med regelmæssigt tværfaglig status for de uledsagede børn og unge (ibid:17).

Lars Koberg Christiansen (1990) skriver om OASIS, behandling og rådgivning af flygtninges erfaringer med uledsagede flygtningebørn, at det faktum, at børnene oftest er sendt af sted af deres mest betydningsfulde voksne, indebærer tre dobbelte budskaber, som barnet på en eller anden måde skal lære at håndtere. Det ene er ”Vi vil gerne af med dig, fordi vi holder så meget af dig”. Dette budskab kan skabe ambivalens og tvivl hos barnet: Er det en ære eller en straf at blive sendt af sted? Er det et tegn på forældrenes kærlighed eller det modsatte? Børnene kan måske forstå det, der er sket med hjernen, men ikke med hjertet. Mange uledsagede flygtningebørn lider under ikke at føle sig elskede.

Et andet dobbelte budskab er ”Her er så farligt at være, at du må rejse, men vi må blive her”. Mange uledsagede flygtningebørn plages af bekymring for deres familier og for nogen er det også forbundet med skyldfølelse. Det er svært for et barn at leve et liv med materiel overflod og i fredelige omgivelser, når/hvis barnets familie stadig lider nød og måske er i fare.

Det tredje dobbelte budskab er ”Du er den stærkeste, og den vi tror mest på, derfor må vi beskytte dig ved at sende dig væk”. Budskabet medfører forventninger fra barnet til sig selv om at bære stor og stærk, og dette kan være medvirkende årsag til den pseudovoksne adfærd, der er typisk for nogle af disse børn.

Den erfaring, børnene har med at blive sendt væk af deres mest betydningsfulde voksne, efterlader ofte børnene med en let antændelig mistillid til voksne generelt. Børnene bliver, ifølge Lars Koberg Christiansen, meget sensitive overfor handlinger, som de tolker som forræderi eller svigt.

De problematikker Koberg Christiansen tager op, går igen i refleksionerne i de følgende to undersøgelser af sociale tiltag i forhold til uledsagede flygtningebørn.

Anne Mertz og Elizabeth Starska har i 1991 publiceret undersøgelsen *Alene i Danmark - om uledsagede flygtningebørn*. Mertz og Starskas undersøgelse havde til formål, at beskrive gruppen af uledsagede flygtningebørn i Danmark, så baggrunden for at placere og støtte børnene kan blive bedre. Grundlaget for undersøgelsen er interviews med 20 iranske og 18 vietnamesiske drenge, der havde været mellem 2½ og 5 år i Danmark, og som kom til Danmark uden medfølgende forældre eller andre forældremyndighedspersoner. Drengene var mellem 10 og 16 år gamle, da de kom her til landet. Mertz og Starska havde desuden interviewet op til 4 voksne i forbindelse med hver dreng: forældre, der var kommet til Danmark, søskende, andre familiemedlemmer, plejefamilier, institutionspersonale, lærere og kommunale sagsbehandlere – i alt 58 personer.

Undersøgelsen viste, at disse unge er en særlig sårbar og dermed truet gruppe. Drengene fortæller om: Tab, sorg, ensomhed og forskellige grader af isolation. Kombinationen af voldsomme tab og det manglende sociale netværk kan udgøre en trussel for de unges psykiske helbred. Undersøgelsen viste desuden, at drengenes voksne slægtninge her i landet kan have svært ved at bære de unges følelser, især at rumme og acceptere de negative. Dette kan skyldes, at de voksne slægtninge selv befinder sig i en psykisk vanskelig og krævende situation, der på mange måder ligner de unges (Starska & Mertz 1991:101).

De voksne medarbejdere, der har kontakt med drengene, vidste ofte forbavsende lidt om dem. Dette kan dels skyldes sproglige barrierer, drengenes signaler kan af sproglige og kulturelle årsager være svære for personalet at opfange. Endelig finder Mertz og Starska, at medarbejderne glemmer at se på drengenes individuelle forløb, tage deres baggrund alvorligt og forsøge at støtte dem ud fra den viden, der er om den enkelte og om børn i almindelighed (ibid:102).

Undersøgelsen viser også en tendens til, at de unges forsøg på pubertetsoprør og afprøvning af sig selv får nogle helt anderledes alvorlige konsekvenser, end det er tilfældet for unge, der er sammen med deres forældre. I og med at deres forældre er langt væk, skal de unge selv have ansvaret for deres adfærd, og tendenser til oprør, der ellers betragtes som almindelige, bliver ofte mødt meget negativt (ibid:102).

Det danske samfunds krav om tilpasning, forandring og selvstændighed er uforenelige med de unges oplevelse af sig selv. Den indre spænding, dette afføder, kan blive forstærket af, at det kan være svært for drengene at finde egnede identifikationsobjekter og støttepunkter (ibid.102). Kontinuerlig kontakt til landsmænd, slægtning og forældre vurderes at være af stor betydning for de unge. De drenge, der ikke havde denne kontakt, virkede meget isolerede og ensomme (ibid:103).

Nina Hannemann har evalueret Red Barnets første to års arbejde med børnehuse for uledsagede flygtningebørn. Rapport (Hannemann 1997) fra dette evaluerings- og erfa-

ringsopsamlingsarbejde bygger på interviews med de 19 ansatte, samt en kombination af deltagerobservation efter ”hang-around-metoden”, uformelle samtaler og semistrukturerede interviews med de 19 børn i de to børnehuse.

Den overordnede pædagogiske målsætning er i løbet af de første to års arbejde i børnehuse ændret med vægtning fra, at det primære for børnene er, at de kan blive velintegrerede i det danske samfund til, at de så vidt muligt hurtigt skal genforenes med deres forældre på den ene eller den anden måde. Sekundært, men sideløbende hermed er sigtet, at børnene via socialiseringen i Børnehuse og i de øvrige omgivelser, får de bedst mulige betingelser for at kunne blive positivt integrerede i det danske samfund. Den ændrede vægtning illustrerer en erkendelsesproces, alle involverede parter har været igennem. Erkendelsesprocessen grunder sig på det faktum, at størstedelen af de uledsagede flygtningebørn har levende forældre, der ved at være fraværende, bliver særdeles nærværende i børnenes bevidsthed. ”Forældrene er, som de ”betydningsfulde fraværende”, generelt allestedsnærværende i børnenes handle- og tænkemåder, således at forældrene alligevel kommer til at styre børnenes liv om end på ”langdistance”. Derfor bliver det ofte på en uhensigtsmæssig måde for børnenes trivsel og psykiske velbefindende. Børnene befinder sig jævnligt i et dilemma mellem forældrenes konkrete, eller måske forestillede, ønsker og råd, der f. eks. er givet ud fra en somalisk virkeligheds referenceramme, og så de konkrete muligheder og den konkrete rådgivning den danske virkelighed giver børnene som ramme at handle indenfor. Disse to virkeligheder og handlerum er så langt fra hinanden, at en mestring af situationen ofte bliver meget vanskelig for børnene” (Hannemann 1997:153).

Undersøgelsen viser, at fysisk trives børnene i børnehuse. De udvikler sig, de tager på og især de mindste børn er aktive og nysgerrige. ”På en måde har vi jo alt. Men vi mangler det allervigtigste i livet! ... min mor!”, siger et af børnene. De uledsagede børns psykiske tilstand vækker ifølge undersøgelsen grund til bekymring. Børnenes sorg, savn, skyldfølelse, bekymring og dårlige samvittighed svækker deres evne til at være glade og til at kunne og turde leve livet fuld ud. Det svækker deres indlæringssevne og deres følelse af mening med livet og med at være i Danmark. Børnene lever et liv, der skal overstås og fungere uden for megen ballade, indtil de måske kan blive forenede med deres forældre eller familie igen, konkluderer undersøgelsen. Det findes derfor vigtigt, at Børnehuse i det fremtidige arbejde legalt kan medvirke til at sikre og vedligeholde de uledsagede børn og unges kontakt med eventuelt eksisterende familie (ibid:156-157).

Man da ingen kan vide, om en genforening kan lykkes – og der under alle omstændigheder vil være nogle af børnene, det ikke kan lykkes for, da ikke alle børnene har levende forældre – må målet i arbejdet med de uledsagede børn være dobbelt og også rette sig imod, at børnene lærer at mestre et liv i Danmark kompetent. Evalueringen konkluderer, at den dobbelte målsætning for arbejdet i børnehuse vil have mulighed for at lykkes gennem en integration af seks nøgleord i alle led af den daglige samarbejdspraksis omkring børnene: Tid og tålmodighed, tolerance og tydelighed samt respekt og rummelighed (ibid:158).

Udover de omtalte forskningsprojekter findes et antal andre undersøgelser og rapporter om bofællesskaber og børnehuse for uledsagede flygtningebørn (bl.a. Haagensen Kofod 1990; Maigaard 1992; Hansen et al 1994; Sørensen 1995; Sønderup 1995; Ibsen et al 1996).

Dagtilbud til de allersvageste voksne med etnisk minoritetsbaggrund

Udover lidt om indsatser i forhold til sindslidende har jeg i min litteratursøgning ikke fundet forskning, evalueringer eller udviklingsprojekter omkring etniske minoritetsborgernes behov for / deltagelse i / vurdering af dagtilbud til voksne, som fx hjemmehjælp, væresteder og andre specielle tilbud i forhold til førtidspensionister og andre af de svageste borgere med etnisk minoritetsbaggrund.

Socialpsykiatrien og etniske minoriteter

Psykiske problemer og sindslidelser hos etniske minoriteter er et relativt overset problemområde i Danmark, når der bortses fra særlige behandlingstilbud til flygtninge, som lider under eftervirkninger af langvarig fængsling og tortur. Dette afspejler sig også indenfor forskningen: Selvom etniske minoriteter er en voksende gruppe inden for socialpsykiatrien, er der endnu kun ganske lidt forskning på feltet. Som en konsekvens af redegørelsen "Indsatsen for sindslidende" fra en tværministeriel embedsmandsgruppe (1997) afsattes i 1997 400 mio. kr. på finansloven til forbedring af sindslidendes forhold, heraf var de 16,5 mio. kr. afsat til en forsknings-, udviklings- og uddannelsespulje, der skulle heraf bruges midler til oprettelse af et videnscenter for fremmedsprogede psykisk syge. Et sådant 'Videnscenter for transkulturel psykiatri' er først oprettet i 2001 med en 3-årig bevilling. Centret er oprettet i tilknytning til Neurocentret på Rigshospitalet i København. Videnscenter for transkulturel psykiatri har en landsdækkende funktion. Det skal fremme udviklingen af transkulturel psykiatri ved

- systematisk at opsamle og bearbejde eksisterende viden og erfaring på området,
- formidle viden og aktuel information på området
- skabe kontakter og netværk,
- have konsulentfunktion i forhold til aktuelle praktiske problemer (Kastrup 2001).

Indtil nu har primus motor i erfaringsopsamlingen omkring etniske minoriteter og psykiatrien været Socialt Udviklingscenter SUS i København. SUS har gennem årene produceret en række rapporter og debathæfter på feltet (Barfod & Leimand 1996; Barfod 1997; Barfod 1998; Barfod & Persson 2000). Desuden er der udarbejdet rapporter fra distriktpsykiatrien i Odense og Århus Amt, vest.

En undersøgelse, der inddrog 40% af landets psykiatriske senge- og dagpladser, viste, at i 1994 optog sindslidende etniske minoritetsborgere en andel af disse sengepladser, der svarede nogenlunde til etniske minoritetsborgernes andel af befolkningen (Barfod & Leimand 1996).

Undersøgelsen viste samtidig, at kun få indvandrere og flygtninge anvendte de socialpsykiatriske tilbud i 1994 og 1995, og anvendelsen koncentrerede sig om tilbud, som har et særligt tilbud til denne målgruppe eller som har en lang tradition for at rumme etniske minoriteter (fx Kofoed Skole i København). Der er derfor behov for en debat om, hvorvidt der skal etableres særlige tilbud til de indvandrede, herunder sindslidende, eller om de nuværende tilbud skal motiveres til også at rumme de indvandrede.

En rapport fra lokalpsykiatrien i Århus Amt (Gottlieb et al 2000) påpeger, at der naturligvis er stor variation i patienternes problems tyngde og grad af kaos; men mange af patienterne og deres familier er præget af både psykisk og socialt kaos, måske fordi de ikke tilstrækkeligt tidligt har fået den relevante hjælp. Der bruges derfor i lokalpsykiatriens arbejde med disse patienter megen tid på at koordinere arbejdet i forhold til samarbejdspartnere mv., og arbejdet har ofte mere karakter af care-management (ibid:103). Rapporten understreger samtidig, at der i tilknytning til behandlingen i lokalpsykiatrien er behov for tilbud i socialpsykiatrisk regi. Det er også dette projekts erfaring, at der er brug for øget fokus på, at man også der bliver i stand til at rumme flygtninge og indvandrere (ibid:105).

Yderligere forskningsbehov

På baggrund af denne påpegning af, at de udviklede socialpsykiatriske indsatser kun i mindre udstrækning benyttes af borgere med etnisk minoritetsbaggrund, til trods for at etniske minoritetsborgere tilsyneladende udgør en procentdel af patienterne i distriktspsykiatrien, der svarer til deres andel af befolkningen, er der behov for forskning omkring psykisk syge etniske minoritetsborgeres behov for sociale indsatser. Der er mange spørgsmål, der i dag savnes viden omkring fx:

Er de udviklede sociale indsatser tilgængelige for psykisk syge borgere med etnisk minoritetsbaggrund? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af psykisk syge etniske minoritetsborgere og deres familier? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra psykisk syge majoritetsborgeres? Hvordan er de professionelle forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til psykisk syge etniske minoritetsborgere? Anvendes der / er der behov for at anvende særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til psykisk syge med etniske minoritetsbaggrund?

Desuden mangler der i det hele taget forskning omkring sociale indsatser i forhold til de allersvageste voksne, med andre sociale problemstillinger end psykisk sygdom, fx fysisk handicappede, syns- og høre-handicappede m.fl..

Misbrug og misbrugsbehandling

Det er i dag sådan, at andelen af stofmisbrugere i behandling, der er udenlandske statsborgere, svarer nogenlunde til andelen af borgere med udenlandsk statsborgerskab i befolkningen som helhed (Sundhedsstyrelsen 2000:20). Der er stort set ingen forskning af etniske minoriteters møde med og brug af stofmisbrugsbehandlingen i Danmark. "Såvel den danske misbrugsbehandling som forskningen vedrørende samme har

været farve- og kulturblind. Man har måske nok optalt antallet af 'etniske andre', men derudover har man ikke analyseret omfanget eller beskæftiget sig med betydninger af etnicitet og 'etnisk andethed' for misbrugsbehandlingsforløb og resultat. Ligeledes er det et uudforsket område, hvilke muligheder og problemer der er for misbrugere på de institutioner, der retter sig særligt mod etniske minoriteter. Såvel i forhold til den deciderede misbrugsbehandling som i rådgivning og behandling for etniske minoriteter er der en omfattende praktikererfaring, men den er ikke opsamlet, systematiseret eller analyseret videnskabeligt" (Staunæs 1998:12).

Her skal derfor blot omtales et enkelt studie af unge misbrugere i Århus, samt et pilotstudie om behandling af misbrugere med etnisk minoritetsbaggrund, begge udført ved Center for Rusmiddelforskning ved Aarhus Universitet.

Etnografen Inge Wittrup (1997) har rapporteret om resultaterne af en spørgeskemaundersøgelse, hvor 96 unge indvandrere og flygtninge mellem 12 og 30 år bosat i Århus blev interviewet om deres forhold til og brug af rusmidler. Desuden omfatter undersøgelsen interviews og fokusgruppeinterviews med professionelle, frivillige og forenigner, der er i berøring med målgruppen. Der er to formål med undersøgelsen: At identificere og beskrive hvordan migranter opfatter stofmisbrug inden for rammerne af deres egen livssituation. Og i samarbejde med migranterne at identificere og beskrive, hvordan forebyggelse kan fremmes, og hvordan de unge selv kan deltage.

Blandt de 96 interviewede er 77 drenge / mænd og 19 piger / kvinder. Flere af de interviewede unge har et lejlighedsvist forbrug af alkohol, og en tredjedel af dem har prøvet stoffer. "Blandt denne tredjedel er der alt for mange, der har prøvet hårde stoffer og alt for mange, der bruger stoffer for ofte. Det er det, der bekymrer deres omgivelser, og det er det, der peger i retning af en nødvendig og målrettet indsats."

Wittrups undersøgelse viser, at de unges stofbrug ikke handler om 'deres kultur'. Intet tyder på, at der er tale om "et 'etnisk brug' af stoffer. Det er altså deres eksistentialsværelse, vi skal fokusere på. For det andet handler det ikke om 'deres sociale arv'. Intet i undersøgelsen tyder på, at deres forældre bruger rusmidler i nævneværdig grad" (ibid.88).

De unge fortæller 'om uddannelsessystemets manglende konkretiseringsniveau, og om trangen til materielle og synlige manifestationer. Det anses for næsten umuligt at tilegne sig enten den symbolske kapital eller den økonomiske kapital, som man anser for nødvendig for at være noget i Danmark - for at gøre sig gældende, for at have prestige og for overhovedet at være synlig' (ibid.88).

Undersøgelsen viser, at fritiden er "omdrejningspunktet. Den tid de tilsyneladende har alt for meget af, og hvor de keder sig. Det er samtidig en hemmelig tid, som først og fremmest må skjules for forældrene og helst også for de øvrige omgivelser. Der er ingen tvivl om, at det er en dårlig måde at tilbringe sin fritid på. De unges omgivelser peger på, at der er for lidt styr på, hvad drengene i de etniske minoritetsfamilier laver. Her kan der gøres noget: de unge må selv være med til at formulere alternative fritids-

sysler; deres forældre må involvere sig i deres børns liv, og det danske samfund må være åbent for at lytte til de signaler, der udsendes” (ibid.89).

Endelig peger undersøgelsen på, at de unges værdinormer og holdninger skrider, og at de måske har vanskeligt ved at tilegne sig alternativer. Desuden finder der et skred sted mht. hvor de unge finder trygge og gode samtalepartnere. De finder generelt ikke længere støtte og hjælp hos familie og venner, nogle søger støtte i systemet, men satser også selv på at kunne løse hinandens problemer. Undersøgelsen peger på, at det i denne forbindelse bliver væsentligt at oparbejde et samarbejde mellem de unge selv, deres forældre og deres danske sparringspartnere.

I en anden undersøgelse har Dorthé Staunæs (1998) på baggrund af en 9 måneders forundersøgelse i København i 1997 undersøgt, hvordan etnicitet og misbrug får betydning i det daglige misbrugsbehandlingsarbejde. Staunæs forsker i, hvordan etnicitet og misbrug konstrueres i de professionelle fortællinger om deres praksis, samt i hvilke eksklusions- og inklusionsprocesser der er på spil, når ’etnisk anden’ og ’misbrug’ sammenkobles. Forskningsprojektets datamateriale er indsamlet gennem 16 interviews med professionelle samt gennem registrering af data i institutionernes indskrivningsskemaer.

Staunæs fandt, at der blandt ”samtlige professionelle [er] enighed om, at misbrugsproblemerne er opståede i Danmark, som oftest som konsekvens af social utilpassesthed. Kun i få tilfælde omtales flygtninge, der har haft stofmisbruget med ’hjemmefra’, eller som medicinere sig selv mod lidelser fra krig, tortur mm.” (Staunæs 1998:30). Som et fællestræk ved klienterne nævnes desuden, at de ikke er vokset op i et misbrugerhjem (ibid:33). Endelig nævnes det, at misbrug ikke accepteres hverken i familien eller i de etniske minoritetsmiljøer. En angst for sladder og eksklusion er derfor også en del af misbrugers og families handle- og forholdemåde i forhold til misbrugsproblemer (ibid:34).

I følge Staunæs kan det se ud som om, at misbrugere med etnisk minoritetsbaggrund kommer i klemme i store dele af behandlingssystemet. På den ene side overdrives kulturel forskellighed, og på den anden side underdrives den. Men hvad den kulturelle forskel egentlig betyder i den enkeltes liv, og hvordan den enkelte og behandlingsverdenen bruger kultur, er der ikke særligt fokus på (ibid:44).

Af det statistiske materiale i Staunæs’ undersøgelse fremgår det, at i 1998 udgjorde udenlandske statsborgere 12 % af de registrerede klienter i misbrugsbehandlingen, hvilket svarer til den procentdel udenlandske statsborgere udgjorde af befolkningen i Københavns kommune. Godt halvdelen af de registrerede 304 klienter med udenlandsk statsborgerskab havde nordisk, EU eller andet europæisk statsborgerskab. Generelt så det ud som om, at det klientel i misbrugsbehandlingen, der registreres som etniske andre, er lidt yngre end klientellet i øvrigt, og at procentdelen af kvinder er lavere (ibid:125).

Yderligere forskningsbehov

Der mangler en systematisk viden om, om de udviklede sociale indsatser i forhold til misbrugere er tilgængelige for borgere med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår etniske minoritetsborgere i disse sociale indsatsers klientel / brugergruppe? Hvad karakteriserer de etniske minoritetsborgere, de sociale indsatser er rettet imod / bruges af? Adskiller de sociale problemstillinger hos misbrugende etniske minoritetsborgere sig fra majoritetsborgeres? Hvad karakteriserer den etniske minoritetsmisbrugers andethed? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af misbrugere med etniske minoritetsbaggrund? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra misbrugere med majoritetsbaggrund? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til misbrugere med etniske minoritetsbaggrund? Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til misbrugere med etniske minoritetsbaggrund?

Døgntilbud til voksne

Kvindekrisecentre

Behrens og Raals kortlægning (1999) af etniske minoritetskvinder på krisecentre grunder sig på en spørgeskemaundersøgelse omkring 2 634 kvinder, som flyttede ind på 33 krisecentre i perioden fra 1. juli 97 til 31. december 1998. Spørgeskemaerne er udfyldt af krisecentrenes medarbejdere. Undersøgelsen viste, at andelen af etniske minoritetskvinder på krisecentre er forsat stigende, og at mens indvandrere og efterkommere i 1998 udgjorde 7,5 % af den danske befolkning, udgjorde etniske minoritetskvinder 35 % af alle indflyttede kvinder på krisecentrene (ibid:22).

De etniske minoritetskvinder fordeler sig antalsmæssigt, så de svarer til de nationale grupper, der er hyppigst repræsenterede i hele befolkningen. Af de i alt 855 etniske minoritetskvinder, der i undersøgelsesperioden flyttede ind på et krisecenter, kom godt 15 % fra Norden, EU og Nordamerika. 11 % fra Tyrkiet, 9 % fra Eksjugoslavien, 7 % fra Iran, 6 % fra Somalia, 4 % fra Pakistan og resten fra omkring 46 andre lande (ibid:32).

Næsten halvdelen af alle etniske minoritetsborger i Danmark bor i hovedstadsområdet. I krisecentrene er det også sådan, at krisecentrene i Københavns Kommune og Københavns Amt huser ca. en tredjedel af alle etniske minoritetskvinder på krisecentre (ibid:30).

Mange forskellige nationaliteter og dermed tilsvarende forskellige tungemål medfører et behov for tolke, idet 35 % af kvinderne efter krisecentrenes opfattelse har behov for tolk (ibid:40).

Etniske minoritetskvinder på krisecentre er gennemsnitligt yngre end de majoritetskvinder, der flytter ind. Der er også forskelle i kvindernes civilstand. De etniske minoritetskvinder er i langt større udstrækning end de danske kvinder gift. Dette hænger

dels sammen med kulturelle forskelle, men hænger også sammen med, at en del (29 %) af de etniske minoritetskvinde har ægteskabet som det retlige grundlag for opholdstilladelsen i Danmark, idet de er familiesammenførte (ibid:46). Blandt de danske kvinder er 27 % gifte og 33 % samlevende. Blandt de etniske minoritetskvinde er 54 % gifte og 8 % samlevende (ibid:47).

Undersøgelsen viser en markant tendens til, at kvinder, der flytter på krisecentre, i ringere grad end andre kvinder har tilknytning til arbejdsmarkedet. Dette gælder især for etniske minoritetskvinde. 27 % af de danske kvinder, der i undersøgelsesperioden flyttede på krisecentre, var enten i arbejde eller under uddannelse, dette galt kun 21 % af de etniske minoritetskvinde (ibid:43).

2/3 af kvinderne på krisecentrene har været udsat for vold, mens den sidste lille tredjedel enten har været udsat for trusler om vold eller har levet under så belastende sociale forhold, at det har ført til et ophold på et krisecenter. Det er oftest den person, som kvinden er gift eller samlevende med, der har udøvet volden. 27 % af de voldsudøvende mænd / samlevende er danske statsborgere. Hovedparten af disse har udøvet vold overfor en familiesammenført kvinde. Disse mænd er enten naturaliserede danskere, der har giftet sig med en kvinde fra 'hjemlandet' eller danskfødte mænd, der har indgået ægteskab med en udenlandsk kvinde. Herudover har 20% af de voldsudøvende mænd status som flygtninge og andre 20 % er indvandrere (ibid:52).

65 % af de etniske minoritetskvinde på krisecentre har børn, dette gælder for 59% af de danske kvinder. For begge grupper er det gennemsnitlige børnetal 1,9 (ibid:53). Godt halvdelen af disse børn er under den undervisningspligtige alder (ibid:54).

På landsplan opholder en etnisk minoritetskvinde sig længere i krisecentret end en dansk kvinde. Den gennemsnitlige opholdstid for etniske minoritetskvinde er 28 dage, mens den for danske kvinder er 19 dage (ibid:73). Der er dog store forskelle i opholdstiderne fra amt til amt. I hovedstadsområdet og de tilstødende amter har både danske og etniske minoritetskvinde længere opholdstider på krisecentrene end i resten af landet.

Flere etniske minoritetskvinde end danske flytter fra krisecentret hjem til manden igen. Dette kan bl.a. skyldes, at flere af kvinderne er familiesammenførte, og dermed har ægteskabet som retsgrundlag for opholdet i Danmark de første 3 år. Disse kvinder ville derfor risikere at miste deres opholdstilladelse, hvis de ikke flyttede tilbage til ægtefællen. Kortlægningen viser også, at færre etniske minoritetskvinde end danske flytter i egen ny bolig.

Nogle kvinder på krisecentrene har psykosociale belastninger af så svær en karakter, at et krisecenter ikke er et relevant tilbud. Krisecentrene vurderer selv, at næsten dobbelt så mange danske kvinder som etniske minoritetskvinde er behandlingskrævende (ibid:80). Endelig vurderer krisecentrene, at de i forhold til 1/3 af de etniske minoritetskvinde ikke har kunne yde en tilstrækkelig hjælp.

Kortlægningen suppleres med en interviewundersøgelse med 12 etniske minoritetskvinder. Undersøgelsen peger bl.a. på de kommunikative problemer kvinderne har i forhold til personalet og kvinder med anden sproglig baggrund end dem selv på krisecentrene, samt kommunikationsproblemerne i forhold til de kommunale forvaltninger og samfundet i øvrigt. Kun få af kvinderne har tilbud om regelmæssige tolkede samtaler under opholdet på kvindekrisecentret, og kvinderne er også selv tilbageholdende med at ønske samtaler med tolk. Dette tolkes som udtryk for, at kvinderne ikke ønsker særbehandling, samt at kvinderne i deres vanskelige situation ikke har kræfter til også at skulle forholde sig til en tolk.

Kortlægningen suppleres yderligere med en interviewundersøgelse med 17 kommunale sagsbehandlere. Denne undersøgelsesdel viser, at der er stor forskel på, hvordan det sociale arbejde i forhold til kvinder på krisecentre prioriteres. Der kan fx være mellem 1 uge og ½ års ventetid, før en kvinde, der er flyttet på krisecenter, kan få en samtale med en sagsbehandler. Undersøgelsen konkluderer, at dette kan være medvirkende til, at kvinderne ikke kender deres rettigheder og aktuelle muligheder, og at flere derfor vælger at flytte hjem til den voldelige ægtefælle, med alt hvad dette indebærer for kvinden selv og børnene. En stor del af de kommunale sagsbehandlere oplever, at kvindernes mangelfulde integration stiller store ressourcemæssige krav til indsatsen. Dette peger på, at det individuelle sociale arbejde måske ikke er den mest hensigtsmæssige metode overfor denne gruppe af kvinder. Rapporten peger på, at der i stedet kunne lægges op til at arbejde med grupper af kvinder med samme problemstillinger og mange fælles træk i deres sociale baggrund. Der peges desuden på, at der er behov for en øget prioritering af disse kvinder i de kommunale forvaltninger, herunder mere målrettet og behovsbestemt rådgivning. Endelig fordres et øget samarbejde mellem krisecentre og de kommunale forvaltninger, hvis støtten overfor etniske minoritetskvinder på krisecentrene skal være adækvat.

Sociolog Inge Bryderups (2001) brugerundersøgelse på Kvindehjemmet i København havde til formål at afklare, hvorvidt brugerne oplevede at få den nødvendige hjælp og støtte under deres ophold i kvindehjemmet. Bryderup har interviewet 23 af de 176 kvinder, der boede på Kvindehjemmet i en kortere eller længere periode i 2000. 13 af de interviewede havde anden etnisk baggrund end dansk, mens 75 % af alle beboere på Kvindehjemmet i 2000 var etniske minoritetskvinder.

Undersøgelsen viser, at kvindernes sociale situation er meget forskellig og afspejler store forskelle i behov for rådgivning, omsorg og støtte. Der er behov for, at institutionen udvikler sig fra at være en 'krise- og nødinstitution' med akutfunktioner til at være et botilbud, der støtter og forbereder ud over den akutte situation. Behovet er især synligt i forhold til udvikling af sociale kompetencer, forankring af arbejde og uddannelse samt de familiemæssige forhold efter opholdet. Undersøgelsen viser, at langvarigt ophold på Kvindehjemmet pga. manglende adgang til ny bolig betyder, at nogle af kvinderne mister deres arbejdsmarkedstilknytning. Tolv af kvinderne i undersøgelsen var således forud for opholdet enten i arbejde eller uddannelse, og hovedparten af disse var etniske minoritetskvinder. Under opholdet på kvindehjemmet var halvdelen af kvinderne ophørt med enten arbejde eller uddannelse (ibid:99). Undersøgelsen viser desu-

den, at den samfundsmæssige og sociale integration af de etniske minoritetskvinder og deres børn er yderst mangelfuld. Samtidig peger undersøgelsen på, at disse kvinder har omfattende ressourcer, og at der ikke skal megen information og mange initiativer til, før disse kvinder og deres børn kan betragtes som integrerede i det danske samfund (ibid:114).

Yderligere forskningsbehov i forhold til etniske minoriteter på døgninstitution

De eksisterende undersøgelser omkring kvindekrisecentrene peger på, at der er behov for også forskningsmæssigt at følge udviklingen på dette felt nøje, samtidig med at der foretages undersøgelser, der kan inspirere til og understøtte en kvalitativ udvikling af de sociale indsatser på området.

Jeg har ikke i min litteratursøgning fundet forskningsprojekter omkring hjemløse etniske minoritetsborgere og etniske minoritetsborgere på herberg og andre hjemløseinstitutioner. Formidlingscentret for socialt arbejde i Esbjerg arbejder på at udgive en rapport om etniske minoriteter på hjemløseinstitutioner i slutningen af 2003.

Jeg har heller ikke funder forskning eller lignende omkring fysisk handicappede etniske minoritetsborgeres behov for / ophold på døgninstitutioner.

Der er derfor behov for forskning omkring, bl.a. følgende spørgsmål: Er de udviklede sociale tilbud på døgnområdet for voksne tilgængelige for borgere med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår etniske minoritetsborgere i de forskellige typer af døgntilbuds klientel / brugergruppe? Hvad karakteriserer de etniske minoritetsborgere, der i givet fald benytter døgn tilbuddene? Adskiller de sociale problemstillinger hos etniske minoritetsklienter / -brugere sig fra majoritetsklienterne / -brugerne? Hvad karakteriserer den etniske minoritetsklient / -brugers andethed? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de etniske minoritetsklienter? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra majoritetsklienters / -brugeres? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser på døgnområdet i forhold til etniske minoritetsklienter / -brugere? Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til klienter / brugere med etniske minoritetsbaggrund?

Ældre

Videnscentret på ældreområdet, Gerontologisk Institut, har siden 1991 arbejdet med at dokumentere forholdene for ældre med etnisk minoritetsbaggrund. I 1993 startede et samarbejde med andre europæiske organisationer inden for området. Som et led i dette samarbejde blev ENAE (European Network on Ageing and Ethnicity) etableret i 1995. Formålet med ENAE er at indsamle viden om ældre med etnisk minoritetsbaggrund i hele EU. Der indsamles publikationer, forskning og praktiske projekter, informationerne samles i databaser, ligesom der udgives nyhedsbreve.

Ældre med etnisk minoritetsbaggrund er en del af det dansk ældrebillede. Her i 2001 udgør etniske minoritets ældre i Danmark ca. 8 500 personer – heri indregnet alle personer over 60 år fra såkaldte mindre udviklede lande. Antallet forventes ifølge KL i løbet af de kommende 10 år at blive fordoblet, hvorefter endnu en fordobling ventes indenfor de efterfølgende 10-12 år (www.kl.dk)

Europæisk forskning viser, at alder og helbred er stærkt påvirket af migrationsforløbet og den sociale kontekst, den ældre indgår i. Videncenter på Ældreområdet (Gerontologisk Institut) påpeger, at det er vigtigt at tænke alder ud fra et funktionelt synspunkt, når man taler om ældre med etnisk minoritetsbaggrund. Der findes nemlig ”en gruppe af 50-59-årige, der funktionelt og adfærdsmæssigt ligger på linie med førtidspensionisterne og pensionisterne” ([www.geroinst.dk/etniske minoriteter](http://www.geroinst.dk/etniske_minoriteter)).

På grundlag af de foreliggende europæiske undersøgelser kan man ifølge videnscentrets hjemmeside om ENAE konkludere, at risikoen for dårligt helbred og sygdom er større hos ældre fra etniske minoriteter end hos ældre generelt. Risikoen for sygdom hos den ældre øges, jo længere personen har opholdt sig i ’det nye land’.

Der synes i etniske minoritetsmiljøer at være en klar konflikt mellem generationerne, når det drejer sig om, hvem der skal tage ansvaret for de ældre (se omtale af undersøgelser herom senere). Samtidig peger Videnscentret på, at det er en udbredt tankegang – både på forvaltningsniveau og blandt ældre generationer af etniske minoriteter – at familien selv bør opfylde de ældres behov for hjælp.

En særlig problematik i forbindelse med sociale indsatser i forhold til ældre flygtninge og indvandrere er, at en del af denne gruppe har et meget lille eller et helt manglende kendskab til dansk, hvilket stiller særlige krav til udviklingen af kommunikative muligheder i de sociale indsatser.

Et andet europæisk samarbejde mellem Danmark, Storbritannien og Frankrig er omkring demens og ældre med etnisk minoritetsbaggrund. Projektet CNEOPSA er et pilotprojekt, der er designet for at forbedre livskvaliteten og ældreomsorgen for ældre fra de etniske minoritetsgrupper med Alzheimers – og lignende demenssygdomme. Projektet har vist, at der næsten ingen oplysninger findes om etniske minoritetsældre med demens. Og ”der er næsten ingen viden blandt professionelle om den ældres livshistorie og livsløb. Der er ingen sprogkompetence hverken verbalt eller fysisk. Der er store problemer med samarbejdet mellem familien og de professionelle. Der er store problemer forbundet med at udvikle en personorienteret pleje” (www.geroinst.dk/etniske.CNEOPSA). CNEOPSA har udgivet en ’good practice guide’: ”Ældre fra de etniske minoriteter med demens”, der henvender sig til personer, der arbejder inden for social- og sundhedssektoren.

Videnscentret på ældreområdet deltager desuden i WAID’s store europæiske projekt omkring Neurodegenerative Diseases among Migrants I EU States – Prevalence and Care Situation. WAID-projektet søger at kortlægge situationen for etniske minoritetsfamilier, der har en ældre med demens i deres midte. Der er udgivet en rapport i 2000,

der indeholder informationer om de forskellige landes situation på familieområdet for etniske minoritetsfamilier, der har pårørende, der er demente; prævalens for demens blandt etniske minoritetsgrupper i EU; antallet af ældre fra etniske minoriteter i EU; oversigt over forskellige typer af omsorg for demente fra etniske minoriteter i EU samt fælles europæiske forslag til løsningsmodeller på området ("Neurodegenerative Diseases among Migrants in EU States – Prevalence and Care Situation". Bonn 2000).

Demens

Ratioen for demens er 1:20 i den over 60-årige danske befolkning, så hvis man antager, at forekomsten er ens for alle borgere i Danmark, skulle der i 2001 findes 425 personer fra de mindre udviklede lande med demens i Danmark. Men der er ikke udført nogen dansk forskning vedrørende ældre etniske minoritetsborgere med demens. Der findes heller ikke nogen information om etnicitet og demens (Lindblad 1998:35).

Peter Lindblad, der siden 1990 har forsket omkring ældre fra etniske minoriteter, foreslår, at den manglende opmærksomhed omkring demens hos ældre etniske minoritetsborgere kan skyldes, at der kun er ringe kendskab og forståelse af demens blandt etniske minoritetsborgere. Forskellige udenlandske undersøgelser viser, at etniske minoritetsgrupper ofte anser demenssymptomer for at være normale aldersforandringer. Man kan også antage, at etniske minoritetsborgere vil opleve og præsentere deres symptomer på en måde, som ikke ligger inden for en dansk praktiserende læges sygdomsopfattelse. I så fald vil den praktiserende læge ikke henvise patienten til en specialist med henblik på yderligere udredning for demens (Lindblad 1998:36) – og borgeren vil ikke få de tilbud om sociale indsatser, den danske demente borger ville få: hjemmehjælp, hjemmesygeplejerske, kontakt til dagcenter, daghjem eller aflastningsmulighed på plejehjem og ældrecentre, der er specielt indrettede med henblik på demente.

Lindblad (1998:38) angiver, at god omsorg er vanskelig for et gammelt menneske med etnisk minoritetsbaggrund at opnå, fordi

- Kommunikationsmulighederne er stærkt begrænsede
- Den ældres kulturelle kontekst er forskellig fra omsorgsgiverens kulturelle kontekst
- Rammerne for omsorgsarbejdet er bestemt af en kontekst, der er fremmed for den ældre.

Undersøgelser om sociale indsatser i forhold til ældre med etnisk minoritetsbaggrund

I Danmark er der i dag ikke lavet analyser, som viser, hvor mange ældre med anden etnisk baggrund end dansk, der modtager pleje eller hjælp fra kommunerne, eller hvilke ydelser de modtager. Kommunernes Landsforening angiver, at det kan konstateres, at både de ældres behov og kommunernes mulighed for indsatser varierer meget (www.kl.dk/242549).

Ifølge George W. Leeson (1989) forventer en stor del af de ældre indvandrere at bo sammen med deres børn. Dette varierer imidlertid meget med nationalitet og køn.

Mens 35% af de jugoslaviske mænd i Leasons undersøgelse forventede at bo sammen med deres børn, forventede hele 100% af de marokkanske kvinder dette.

Leasons undersøgelse havde til formål at af- eller bekræfte påstanden om, at indvandrerne selv vil tage sig af deres ældre familiemedlemmer, og derved ”skåne” den danske ældresektor for disse ældre mennesker (Leeson:10). Undersøgelsen bygger på interviews af i alt 305 over 40-årige indvandrere, der er repræsentativt udvalgt. Interviewene er gennemført af interviewere, der var landsmænd til informanten (ibid:25). Desuden er der gennemført interviews med 100 af informanternes voksne børn, dvs. over 18-årige. Informanterne er fra Tyrkiet, Pakistan, Jugoslavien og Marokko. 57,4 % var mænd, 47,2 % kvinder. 96,2 % af informanterne havde boet i Danmark i over 10 år, 84,6 % i mere end 15 år.

Leasons undersøgelse viste, at de ældre – og mest mændene - havde et rimelig godt kendskab til begreber som plejehjem, folkepension og hjemmehjælp. Kendskabet til begreber som beskyttet bolig, kollektiv bolig, dagcenter og varmehjælp var derimod forholdsvist beskedent, især havde kvinder et ringe kendskab hertil. Blandt alle de interviewede mænd var det kun 30 %, der forventede både at blive i Danmark og gøre brug af tilbuddene. For kvindernes vedkommende var der tale om 25 % (ibid:5).

Undersøgelsen viste, at 60 % af børnene godt til have forældrene boende, og 60 % er direkte imod, at deres forældre kommer på et plejehjem. Men halvdelen indrømmer, at de ikke vil have mulighed for at gøre det. Her forudser Leeson et potentielt problem. Forældrene forventer, at børnene vil have dem boende. Børnene vil gerne, men indser, at de ingen mulighed har for at gennemføre det! (Leeson 1989:6).

”Alderdommen udjævner ikke forskellen mellem mennesker og for indvandrer, der bliver ældre i et andet hjemland, skal man ikke alene stå over for alderdommen. Man står også over for et hjem, man egentlig ikke kender. Og måske snarere, et hjem, der ikke kender en” (ibid:6).

Leeson udtrykker bekymring for, at det generelt set synes at være sådan, at man erkender ældres rettigheder i samfundet, samtidig med at man på den anden side fornægter dem disse rettigheder. Ældre indvandrere vil også blive udsat for dette samtidig med andre signaler grundet deres minoritetsbaggrund. ”Der er ... en antydning af en stærk foruroligende holdning: Hvis du ikke kan bruge det, der er, er det ærgerligt, så må du undvære det” (ibid:6).

Af Leasons undersøgelse fremgår det også, at på EGVs 22 omsorgscentre i Aalborg, Randers, Århus, Esbjerg, Odense og København var der, da undersøgelsen blev gennemført 2 124 beboere, men kun 1 af disse var indvandrer fra et af de fire lande i undersøgelse. Der var i alt 1210,48 heltidsstillinger på omsorgscentrene, heraf var de 13 indvandrere, dog var 10 af disse langtidsledige fortrinsvis i medhjælperstillinger. Én indvandrer var dog ansat som afdelingssygeplejerske. På de 13 EGV-dagcentre i de seks nævnte byer var der ingen indvandrere og kun en af 78,86 heltidsstillinger var besat med én indvandrer – også som langtidsledig.

En mindre undersøgelse (Lindblad og Mølgaard 1993) omkring ældre indvandreres forhold blev gennemført i Rødovre kommune i 1991-93. Det teoretiske udgangspunkt for denne undersøgelse er dobbelt sårbarhedshypotesen, der henviser til, at ældre indvandrere i dobbelt forstand er en udsat gruppe i kraft af, at de dels tilhører en etnisk minoritet, og at de tilhører ældregruppen.

”Ældre indvandrere tilhører en sårbar gruppe i kraft af at være en etnisk minoritet. Dette kommer til udtryk bl.a. i kommunikationsproblemer og i mangel på samme rettigheder som danske statsborgere.

Ældre indvandrere tilhører en sårbar gruppe i kraft af alder. Ældre har meget ringe indflydelse på udviklingen af samfundet, og til dels også på deres egen situation.

Ældre indvandrere tilhører en sårbar gruppe i kraft af, at de tilhører en social klasse, som er karakteriseret ved ufaglært arbejdskraft, ringe uddannelsesbaggrund og stor risiko for arbejdsløshed, samtidigt med at der er udsat for diskrimination og fordomme i forhold til arbejdsmarkedet og andre områder.

Endvidere tilhører ældre indvandrerkvinder endnu en sårbar gruppe i kraft af, at de er kvinder med dertil hørende dobbeltarbejde, kønsdiskrimination og undertrykkelse” (Lindblad & Mølgaard 1993:10).

Undersøgelsens datamateriale er indsamlet gennem interviews med 19 mænd og 13 kvinder over 40 år. Gennemsnitsalderen for de interviewede er 53 år. Der er konkret talte om 13 tyrkiske mænd, og 12 tyrkiske kvinder samt 6 pakistanske mænd og 6 pakistanske kvinder (Lindblad & Mølgaard 1993:34).

Interviewene viser, at kun én af de interviewede mænd kom til Danmark med forventning om at tilbringe sin alderdom her. Ingen af de andre havde forestillet sig denne mulighed. 8 af de 13 tyrkiske og 5 af de 6 pakistanske mænd i undersøgelsen kunne stadig godt forestille sig at tilbringe hele deres alderdom i hjemlandet. Det samme kunne 10 af de 12 tyrkiske og alle de pakistanske kvinder. Dette understreges for kvindernes vedkommende af, at 8 af de 12 tyrkiske kvinder og 5 af de 6 pakistanske kvinder udtrykker, at det værste, de kan forestille sig, er at blive boende i Danmark. Mændene tænker i højere grad på børn og børnebørn end hjemlandet (ibid:101). Både mænds og kvinders ønske om at bo i hjemlandet er dog betinget af, at hele familien flytter med (ibid:102).

Der er dog flere faktorer, der er medvirkende til, at en tilbagevenden ikke er realistisk:

- De interviewede ægtepar er ikke i en økonomisk situation, der gør, at det er økonomisk realistisk for dem at vende hjem i alderdommen og være selvforsørgede.
- Parrenes kontaktflade i hjemlandet er mindsket væsentligt, ikke mindst fordi en del af deres ungdoms omgangskreds også er emigreret.
- Især kvindernes sundhedsmæssige tilstand er meget dårlig, og deres brug af sundhedssystemet er stort, et ganske anderledes ringe udbygget sundhedssystem i hjemlandet er med til at vanskeliggøre en tilbagevenden.
- Langt størstedelen af de interviewedes børn bor i Rødovre under ½ times gang fra forældrene. Børnene har ikke noget stort ønske om at flytte til det, de opfatter som forældrenes hjemland.

Alt i alt er de indvandrernes mulighed for at kunne vende hjem som ældre altså ikke store. Undersøgelsen konkluderer, at de sandsynligvis vil komme til at tilbringe deres alderdom i Danmark (ibid:105).

Indvandrernes situation som ældre vil være præget af flere faktorer:

- De fleste har haft hårdt fysisk arbejde fra de var 8-10 år for drengenes vedkommende og 6-7 år for kvindernes.
- De har en meget ringe skolebaggrund. Ingen af de tyrkiske mænd havde haft mere end 5 års skolegang, mens de pakistanske mænd havde haft en noget længere skolegang. Få af kvinderne havde gået i skole i det hele taget.
- De har været gennem en migrationsproces, hvor deres fremtidsperspektiv – især for kvindernes vedkommende – ikke har været mere end 2-3 år; hele tiden med en forventning og forhåbning om at vende tilbage.

Tilsammen kan disse faktorer betyde, at de vil få en alderdom præget af hurtig aldring og stærk nedslidning. Det må forventes, at indvandrerne højst sandsynligt vil få brug for en del omsorg og pleje i deres aldringsforløb (ibid:107).

Ingen af de interviewede har foretaget en opsparring med henblik på at opnå en mere tryk økonomisk alderdom. Pensionerne vil være deres eneste indtægt, og her vil de fleste kun kunne opnå en brøkdelpension på grund af længden af deres ophold i Danmark.

Undersøgelsens 50-60-årige kvinder er dårligere fungerende end 70-årige danske kvinder. Allerede på nuværende tidspunkt har en stor del af kvinderne overladt husarbejdet til deres døtre / svigerdøtre uden at have erstattet dette med andre fysiske aktiviteter. Da nogle af kvinderne desuden er overvægtige, konkluderer undersøgelsen, at kvinderne antagelig vil blive meget plejekrævende i alderdommen (ibid:111).

Ingen af kvinderne kan forestille sig at bo på et plejehjem. Halvdelen af dem har ikke noget kendskab til plejehjem. Kun få af de interviewede tyrkiske mænd kan forestille sig at bo på et plejehjem, mens to tredjedele af de pakistanske mænd kan forestille sig dette. Holdningen til at bo på plejehjem kan forklare noget af det dilemma, som en stor del af de tyrkiske mænd og alle de tyrkiske og pakistanske kvinder befinder sig i: De er ikke sikre på, at børnene vil tage sig af dem, men de kan ikke forestille sig noget andet (ibid:112). Undersøgelsen påpeger, at det er et åbent spørgsmål, om de ældres familie vil være i stand til kulturelt, socialt, fysisk og psykisk at passe deres gamle forældre (ibid:114).

Kvinderne udtrykker stærkest en følelse af ensomhed trods daglige kontakt med udeboende børn. Behovet for samvær med jævnaldrende dækkes meget dårligt i Danmark, og forestillingen om samvær med jævnaldrende i landsbyen i hjemlandet synes bedre end i Danmark. Mændene har en bredere kontaktflade til jævnaldrende, de mødes privat, i klubben og i moskeen. Det er også mændene, som har de udadvendte aktiviteter med indkøb mv., hvor de kan møde ligestillede (ibid:115).

De interviewede indvandrere foretrækker at være sammen med jævnaldrende med samme etniske, sproglige og historiske baggrund. Næsten alle er på et godt ”hilse-på-forhold” med deres danske naboer, men derudover ser de ingen danskere privat (ibid:116).

Sproget i husstanden er ikke det samme i de forskellige generationer, hvilket er med til at skabe en generationskløft. Samtidig giver både de interviewede mænd og kvinder udtryk for, at de emner, der bliver samtalt om i familien, ikke har så meget med de interviewedes erfaringsverden at gøre – de føler sig ofte tilsidesat (ibid:117).

På baggrund af undersøgelsen kommer Lindblad og Mølgaard med nogle anbefalinger: Der må indrettes boliger til ældre med samme etniske baggrund i mindre enheder. Det kan enten være i en villa eller i en del af de eksisterende plejehjem. Der bør ansættes tosproget personale, hvilket betyder, at der skal uddannes sådant personale. De ældre indvandreres udækkede kontaktbehov kunne løses gennem oprettelse af væresteder eller daghøjskoler (ibid:120).

De ressourcemæssige rammer omkring dette paper giver ikke mulighed for at gennemgå alle de mange rapporter, der gennem årene er skrevet omkring generelle sociale forhold for ældre indvandrere og flygtninges situation generelt i Danmark (Mølgaard 1994 og 1995; Lindblad et al 1996; Lindblad (red) 1998; Den sociale Ankestyrelse 1999) og forholdene for ældre indvandrere i specifikke kommuner (Just 1991; Dresler & Duran 1993; Bjørn 1994; Aydas 1994; Khan & Osterloh 1994; Kirud 1995 og 1998; Dansk Flygtningehjælp 1995; Egeblad 1996; Demirtas 1999;; Topsø Larsen 2000; Posborg 1992 og 1999; Arbejdsgruppe Odense Kommune 1994; Raskovic & Carr 1997; Hurwitz et al. 1997; Damsgaard & Knudsen 1999; Etniske Minoriteters Landsorganisation (ELO / IndSam) 2000; Bartholdy 2000; foruden rapporter om ældre indvandrere i København, Horsens og Høje Tåstrup kommuner).

Yderligere forskningsbehov omkring sociale tilbud til ældre etniske minoritetsborgere

Der er som nævnt en del forskning, der sætter fokus på spørgsmålet om, om de sociale problemstillinger hos ældre etniske minoritetsborgere adskiller sig fra ældre majoritetsborgere. Men trods den store mængde af især mindre kommunale rapporter om ældre med etnisk minoritetsbaggrund er der behov for mere systematisk informationsindsamling specifikt omkring sociale indsatser i forhold til de svageste blandt ældre med etniske minoritetsbaggrund med henblik på at afklare spørgsmålene: Er de udviklede sociale indsatser tilgængelige for ældre med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår ældre etniske minoritetsborgere i de sociale indsatsers klientel / brugergruppe? Hvad karakteriserer de ældre etniske minoritetsborgere, der benytter de eksisterende sociale indsatser? Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de ældre etniske minoritetsborgere? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra ældre majoritetsborgere? Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til ældre etniske minoritetsborgere? Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til ældre borgere med etniske minoritetsbaggrund?

Sammenfattende om behovet for yderligere forskning omkring sociale indsatser i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborgere

Forskningsgennemgangen viser, at der generelt kun er sparsomt med forskning, der kan belyse sociale indsatser i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborgere i forhold til:

- Er de udviklede sociale indsatser tilgængelige for borgere med etnisk minoritetsbaggrund? I hvilket omfang indgår etniske minoritetsborgere i de sociale indsatsers klientel / brugergruppe?
- Hvad karakteriserer de etniske minoritetsborgere, de sociale indsatser er rettet imod / bruges af? Adskiller de sociale problemstillinger hos etniske minoritetsklienter / –brugere sig fra majoritetsklienterne / –brugerne? Hvad karakteriserer den etniske minoritetsklient / -brugers andethed?
- Hvordan opleves og vurderes de sociale vilkår og problemer af de etniske minoritetsklienter? Adskiller denne oplevelse og vurdering sig fra majoritetsklienters / -brugerers?
- Hvordan er de professionelles forståelser af, erfaringer med og refleksioner over de sociale indsatser i forhold til etniske minoritetsklienter / -brugere?
- Anvendes der særlige metoder, arbejdsredskaber og organiseringer af de sociale indsatser i forhold til klienter / brugere med etniske minoritetsbaggrund?

Hvis det er målet, at velfærdsstatens sociale indsatser også skal være et tilbud til etniske minoritetsborgere, er der behov for en forskning udfra de nævnte forskellige foci, for at belyse om dette er tilfældet – eller påpege problemstillinger og opmærksomhedspunkter i forhold til udviklingen af sociale indsatser også i forhold til de allersvagest stillede etniske minoritetsborgere.

Forskningsbehovet på de enkelte områder af sociale indsatser i forhold til de allersvageste etniske minoritetsborger er opsamlet under de enkelte afsnit i arbejdsrapporten, men det kan kort opsummeres, at forskningsgennemgangen er stødt på påtegninger af følgende områder, hvor der er behov for yderligere forskning:

Der findes stort set ingen forskning omkring sociale indsatser i forhold til handicappede etniske minoritetsbørn. Der mangler således systematisk viden om, hvordan etniske minoritetsforældre oplever det at have et handicappet barn; viden om disse forældre og børns brug og vurdering af de eksisterende sociale indsatser, viden om hvilke sociale indsatser disse forældre og børn oplever at have behov for, samt viden om socialarbejderens erfaringer med sociale indsatser i forhold til disse børn og deres familier.

Der er nogen forskning omkring psykosociale indsatser i forhold til etniske minoritetsbørn og unge; men der er i øvrigt ingen forskning omkring etniske minoritetsbørn og unges behov for, brug og udbytte af hjælpeforanstaltninger i hjemmet efter Serviceloven. Der er behov for forskning på feltet, bl.a. for at afklare om den omtalte signifikant mindre hyppige etablering af visse typer af hjælpeforanstaltninger for de 0 – 9-årige indvandrere og efterkommere skyldes børnenes manglende behov for sådanne foran-

støtninger, eller at socialarbejdere ikke er opmærksomme på børnenes støttebehov, eller helt andre forhold.

I betragtning af at det generelt antages, at 20-30 % af flygtninge i Danmark skønnes at have traumatiserende oplevelser med sig, må omfanget af forskningen omkring sociale indsatser i forhold til traumatiserede flygtningebørn og -voksne siges at være yderst mangelfuld. Og set i lyset af hvor vigtig flygtninges psykosociale situation anerkendes at være, når det gælder integrationen i det danske samfund, bliver manglen af studier, der direkte beskæftiger sig med aspekter relateret til denne problemstilling, særligt påfaldende.

Forskningsresultater tyder på, at de uledsagede flygtningebørn og -unge er en særlig sårbar og dermed truet gruppe. Børnene fortæller om: Tab, sorg, ensomhed og forskellige grader af isolation. Kombinationen af voldsomme tab og det manglende sociale netværk kan udgøre en trussel for de unges psykiske helbred. Det er væsentligt med mere forskning på feltet for at revurdere tilingen og formen for sociale indsatser i forhold til disse børn.

Kriminalitetshyppigheden for personer fra mindre udviklede lande var i 1998 næsten den dobbelte af den, personer med dansk oprindelse havde. Der arbejdes indenfor kriminologien med flere forskellige forklaringsmodeller for forholdet mellem kriminalitet og etnisk minoritetsforhold, samt hvilke indsatser der i forlængelse heraf må forventes at have effekt. Der er dog næppe tvivl om, at ikke alle disse forklaringer og hypoteser kan bidrage lige meget til forklaringen på de nævnte kriminalitetshyppigheder og -mønstre. Der er derfor behov for mere forskning på området for at skabe større indsigt i problematikken og dermed bedre grundlag for udvikling af kvalitet i indsatserne. Den forskning, der er om sociale indsatser i forhold til etnisk minoritetsungdom, der udøver kriminalitet, viser, at der er stort behov for forskning, der kan bidrage til et vidensgrundlag for en kvalitativ udvikling af disse indsatser.

Den eksisterende viden om anbringelse af etniske minoritetsbørn og -unge uden for hjemmet er meget lille. Der er behov for en landsdækkende undersøgelse, der belyser, hvad der karakteriserer etniske minoritetsbørn og -unge, der anbringes uden for hjemmet: de væsentlige årsager til anbringelsen mm. Hvordan oplever børnene, de unge og deres familier anbringelserne? Hvordan er samarbejdet mellem de biologiske forældre og anbringelsesstedet? Etc. Flere kommuner og amter angiver, at de ikke har tilbud, der kan leve op til alle de krav, der lovgivningsmæssigt stilles til anbringelser af etniske minoritetsbørn. Der er altså forsat behov for forskning omkring anbringelse af etniske minoritetsbørn og -unge, herunder også uledsagede flygtningebørn, uden for hjemmet fra alle de forskellige foci dette kan indebære.

Desuden peger forskningsgennemgangen på, at der er behov for forskningsstøtte til metode- og begrebsudvikling af det sociale arbejde med børn og unge. Flere undersøgelser finder, at få medarbejdere anvender egentlige faglige begreber. Det kan sammenholdt med det store følelsesmæssige engagement, medføre udbrændthed for medarbejderne. En anden konsekvens er, at udvikling hæmmes – både for den enkelte pædagog, for de enkelte institutioner og for socialt arbejde som helhed. Når socialarbej-

derne mangler begreber, der kan hjælpe til at akkumulere og kommunikere erfaringer, kommer der ikke til at foregå en retningsbestemt udvikling. Det sociale arbejde kommer til at ske efter ”try-and-error-principper”, hvor man ikke efterfølgende ved, hvorfor det enten gik godt eller skidt. For at kunne vende denne situation er der bl.a. behov for forskningsstøtte til begrebs- og metodeudviklingen.

Der er behov for forskning omkring psykisk syge etniske minoritetsborgere og sociale indsatser i forhold til denne gruppe borgere. Det nyoprettede Videnscenter for transkulturel psykiatri vil givetvis støtte og formidle en del forskning omkring psykiatrisk problemstillinger i forhold til etniske minoritetsborgere, men forskning omkring sociale tilbud til gruppen bør tilgodeses i større udstrækning end Social Udviklingscenter - SUS aktuelt har mulighed for.

Der er noget forskning omkring etniske minoritetskvinder på krisecentre, men ingen forskning om etniske minoritetsborgeres behov for og brug af døgntilbud fx i forhold til hjemløse og handicappede.

Andelen af stofmisbrugere i behandling, der er udenlandske statsborgere, svarer nogenlunde til andelen af borgere med udenlandsk statsborgerskab i befolkningen som helhed. Men der er stort set ingen forskning omkring etniske minoriteter og stofmisbrugsbehandlingen i Danmark. Man har måske nok optalt antallet af ’etniske andre’, men derudover har man ikke analyseret omfanget eller beskæftiget sig med betydninger af etnicitet og ’etnisk andethed’ for misbrugsbehandlingens forløb og resultat. Hvilke muligheder og problemer er der for misbrugere på de institutioner, der retter sig særligt mod etniske minoriteter? Praksiserfaringerne i den deciderede misbrugsbehandling og i rådgivning og behandling for etniske minoriteter er omfattende, men den er ikke opsamlet, systematiseret eller analyseret videnskabeligt. Der mangler en systematisk viden og et videnskabeligt grundlag at tage stilling på fx i spørgsmålene om en ’etnisk anden’ (eller flere andre) brugertype, om organiseringsform, om flerkulturel medarbejderkompetence og om integreret versus særlig behandling i forhold til behandling af misbrugere med etnisk minoritetsbaggrund.

Som nævnt i indledningen har det nærmest været halsløs gerning at søge i paperform at sammenfatte sociale indsatser i forhold til de allersvagest stillede etniske minoritetsborgere, da der er tale om meget forskellige typer af sociale indsatser i forhold til meget forskellige sociale problemstillinger for en meget differentieret gruppe af borgere både mht. alder, køn, generation, etnicitet og migrationshistorie. Paper skal derfor afslutningsvist også lægge op til, at der udarbejdes forskningsoversigter for de enkelte områder for sig, således at der er mulighed for at gå i dybden med problemstillingerne. Sådanne forskningsoversigter over de enkelte indsatsområder ville også kunne kvalificere diskussionen gennem inddragelse af den væsentligste internationale forskning på det enkelte felt. Dette har ikke været muligt med det nuværende helt brede sigte for arbejdsrapiret.

Litteraturliste

- Abenth, Lone. 1993. *Netværksundersøgelse – ældre tyrkere og vietnamesere i Århus Amt*. Århus: Århus Amt, Høringsrapport
- Anbringelse af børn og unge. Aktuel praksis – fremtidige udfordringer*. 2000. Udviklings- og formidlingscenter for Socialt Arbejde med Unge og Udviklings- og Formidlingscenter for Fyn og Sønderjylland. København: Socialministeriet (www.sm.dk/netpublikationer/anbring_praksis/anbring-prak.doc)
- Arbejdsgruppe Odense Kommune, december 1994. *Rapport vedr. Flygtninge og indvandrere i Odense Kommune*.
- Asmussen, Ida. 1998. *Etniske grupper – kriminalitet og forebyggelse!*. København: Det kriminalpræventive Råd
- Aydas, Muharrem. 1994. *Er der behov for hensyntagende ældreforsorg for indvandrere fra Tyrkiet i Odense Kommune?* Odense Universitet
- Ayotte, Wendy. 2000. *Separated Children Coming to Western Europe – why they travel and how they arrive*. Save the Children Alliance & UNHCR
- Balvig, Flemming. 1999. *Risikoungdom. Ungdomsundersøgelsen 1999*. København: Det kriminalpræventive Råd.
- Barfod, Anita. 1997. *Integration, Rummelighed og Tolerance. Fagligt Netværk Socialpsykiatri*. København: Socialt Udviklingscenter – SUS
- Barfod, Anita. 1998. *Etniske sindslidende i klemme. Fagligt Netværk Socialpsykiatri*. København: Socialt Udviklingscenter – SUS
- Barfod, Anita & Ole Leimand. 1996. *Sindslidende indvandrere og flygtninge. Rapport over en undersøgelse om behandlingstilbud i Danmark*. København: Socialt Udviklingscenter – SUS
- Barfod, Anita & Lennie Persson. 2000. *Etniske sindslidende i kommunerne. Erfaringer fra fem konferencer*. København: Socialt Udviklingscenter – SUS
- Bartholdy, Jane. 2000. *Ældre borgere med anden etnisk baggrund end dansk – i Vejle Kommune. "Øjebliksbillede"*. Vejle: Vejle Kommune
- Behrens, Hanne Lilholt & Kirsten Raal. 1999. *Kvinder og børn fra etniske minoriteter på krisecentre. Kortlægning*. Esbjerg: Formidlingscentret for Socialt Arbejde
- Berg Sørensen, Torben & Hans Jørgen Dam. 2000. *Pendlerrapporten: socialpædagogik og kriminelle unge indvandrere*. Århus: Sociologisk Analyse: Gestus
- Bille-Brahe, Unni & Karin Andersen. 2000. *Selvmondsadfærd blandt indvandrere og deres efterkommere*. Odense: Center for Selvmordsforskning. Notat
- Bille-Brahe, Unni. 2001. *Selv mord og selvmordsforsøg blandt indvandrere og deres efterkommere*. Odense: Center for Selvmordsforskning
- Bjørn, Runa. 1994. *Ældre tyrkiske/kurdiske indvandrere. En kvalitativ undersøgelse af en gruppe ældre tyrkere og danskeres ressourcer*. Århus Universitet
- Bocquet, Lykke; Bodil Hammershaimb; Marie Larsen & Lone Vandborg. 2000. *Vi kan, Vi Vil, Vi Tør: Handicaprådgiveres møde med muslimske forældre til handicappede børn*. Rapport udarbejdet på efteruddannelsen for handicaprådgivere ved De sociale Højskoler
- Bonke, Jens & Connie Carøe. 2001. *En forstærket indsats over for kriminalitetstruede børn og unge – en evaluering*. København: Socialforskningsinstituttet 01:9
- Bonke, Jens & Lene Kofoed. 2001. *Længerevarende behandling af børn og unge i sikrede pladser – en evaluering*. København: Socialforskningsinstituttet 01:8
- Bouchet, Dominique. 1999. *Det knuste spejl. Livskræfter – et metodeudviklingsprojekt i forhold til de socialt og personligt mest udsatte større børn og unge*. Odense: Afveje / Cross Cultural Management
- Bryderup, Inge. 1999. *Drop afmagten – socialpædagogisk arbejde, De Unges Hus, Roskilde Amt*. København: Danmarks Pædagogiske Institut
- Bryderup, Inge. 2001. *Kvindehjemmet Jagtvej – en interviewundersøgelse blandt brugere*. København: Danmarks Pædagogiske Institut
- Christiansen, Lars Koberg. 1990. "Uledsagede flygtningebørn" i *Dokumentation om indvandrere* nr. 3 1990. OASIS & MS, Indvandrerdokumentation

- Damsgaard, M. & P. Knudsen. 1999. *Brugerundersøgelse: Pleje- og omsorgsbehovet for ældre flygtninge og indvandrere*. Århus Kommunes, Magistratens 3. afd., Sundhed og Omsorg
- Dansk Flygtningehjælp. 1995. *Flygtninge og ældre i kommunen. Om ældre*. København: Kommunernes Landsforening
- Dansk Flygtningehjælps psykosociale projekt. 2000. *Traumatiserede flygtninge. Forskningsinitiativer i Danmark 2000*. København: Dansk Flygtningehjælp
- Dansk Flygtningehjælps psykosociale projekt. 2001. *Slutrapport. August 2001*. København: Dansk Flygtningehjælp
- Demirtas, Memed. 1999. "Myten omkring ældre etniske minoriteter" i *Social Kritik* nr. 65-66, side 98-103
- Den sociale Ankestyrelse. 1999. *Rapport om kommunernes praksis ved forebyggende hjemmebesøg*.
- Dresler, Rolf & Fatma Duran. 1993. *Ældre indvandrere i Danmark – en forundersøgelse*. København: Mellemfolkeligt Samvirke
- Egeblad, Charlotte. 1996. *De kommunale indsatser på ældreområdet for etniske minoriteter: en undersøgelse*. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Ertmann, Bo. 1994. *Tvangsfjernelser. En analyse af samtlige tvangsfjernelser i Københavns Kommune 1990*. København: Kroghs Forlag a/s
- Etniske Minoriteters Landsorganisation (ELO / IndSam). 2000. *Notat om problemstillingen. Ældre med etnisk baggrund*
- Fokus på børn med funktionsnedsættelser - rapport fra konference om stigning i antallet af elever med funktionsnedsættelser i Københavns Amt*. Specialundervisningskontoret Københavns Amt, februar 2001
- God praksis – for uledsagede flygtningebørn*. 1999 Save the Children Alliance & UNHCR
- Gottlieb, Annemarie; Marianne Østerskov, Bjarne Christensen & Thomas Morin. 2000. *Projekt for etniske minoriteter. Lokalpsykiatri Vest, Århus Amt.. Århus: Lokalpsykiatri Vest, Team for Tværkulturel Psykiatri. Afsluttende rapport*
- Halldórsson, Valdimar J.. 2000. *Mødet mellem etniske minoritetsforældre til udviklingshæmmede børn og det danske velfærdssamfund – en pilotundersøgelse med handleanvisninger*. København: Landsforeningen Lev
- Hannemann, Nina. 1997. "På en måde har vi jo alt ... - men vi mangler det vigtigste i livet". *En evaluering, erfarings- og vidensopsamling omkring de af Red Barnet stiftede børnehuse for uledsagede flygtningebørn*. København: Red Barnet
- Hansen, Else et al. 1994. *De gode viljer – et somalisk børnehus i Varde*.
- Henriksen, Ingrid. 1987. *Mødet mellem indvandrerfamilier og social- og sundhedsvæsenet* København: Socialforskningsinstituttet, publikation 158
- Hertz, Søren. 1993b. "Behandling af indvandrerbørn – et deskriptivt studie" i *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift* nr. 4:287-292
- Hertz, Søren. 1993a. *Behandling på tværs – om indvandrerbørn og -familier, skole, samfund og behandler*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Hertz, Søren. 1994. "Behandling på tværs" artikel i *Specialpædagogik* nr. 6: 444-449
- Hjarnø, Lulu. 1998 *"Rødderne" fra Blågårds Plads: En undersøgelse af fænomenet ungdomsbandedannelse på baggrund af en analyse af et voldeligt sammenstød mellem unge 2. generationsindvandrere og politiet på Blågårds Plads i sommeren 1997*. Esbjerg: Sydjydsk Universitetsforlag
- Hjerrild, Inger & Anette Nicolaisen. 1992. *Iranske og palæstinensiske flygtningebørn i Danmark*. København: Socialpolitisk Forlag
- Hurwitz, Hans et al. 1997. *Handleplan vedrørende ældre flygtninge og indvandrere i Odense Kommune*. Odense Kommune, Distriktssekretariatet
- Høringsrapport vedrørende indsatser mod etniske minoritetsbørn- og unge*. 2000. Udviklings- og Formidlingscentret for Fyn og Sønderjylland og Udviklings- og Formidlingscenter for Socialt Arbejde med Unge
- Haagensen Kofod, Kirsten. 1990. *Bofællesskaber for 4 uledsagede somaliske flygtninge*. Ungdomspensionen Langenæs
- Ibsen, Sanne; Marianne Malmgren & Henning Hansen. 1996. *Børnecentrene i Dansk Røde Kors – En evaluering*. København: Center for Alternativ Samfundsanalyse
- Indvandrerbørn og handicap - Konferencerapport*. Indenrigsministeriet august 1989

- Indvandrersmåbørn med handicap*, udarbejdet af Københavns Kommune 1995
- Information om sociale tilbud til handicappede med anden etnisk baggrund*. København: Center for Ligebehandling af Handicappede. Januar 2001
- Integrations af indvandrere i ældreplejen. Integration of immigrants in elderly care services. Håndbog for integrations*. 2000. Høje-Tåstrup kommune, social- og sundhedsforvaltningen
- Integrations af indvandrere i ældreplejen. Integration of immigrants in elderly care services. Håndbog for integrations*. 2000. Høje-Tåstrup kommune, social- og sundhedsforvaltningen
- Jabiri, S. & Emil Kruuse. 1992. "Handicappede børn i visse muslimske hjem" i *Psykologisk, Pædagogisk Rådgivning* nr. 6: 461-469
- Jacobsen, Anne & Yvonne Krogh. 1992. *Jeg var bare så bange! Gruppeterapi med børn, som direkte eller indirekte har været udsat for tortur*. København: Rehabiliterings- og Forskningscentret for Torturofre
- Jensen, Birgit. 2000. *Uledsagede flygtningebørn. Hvordan lever Danmark op til 'god praksis'? Red Barnets vurdering*. København: Red Barnet
- Johnson, Mark R.D. 1998. "Ethnic monitoring. Bureaucratic construction of a 'minority' entity or identity" i Charlotte Williams; Haluk Soydan & Mark R.D. Johnson (red). *Social Work and Minorities. European Perspectives*. New York: Routledge
- Just Jeppesen, Kirsten. 1994. *Minoriteterne og det sociale system*. København: Socialforskningsinstituttet
- Just Jeppesen, Kirsten. 1995. *Etniske minoriteter – ved vi nok?* København: Socialforskningsinstituttet, arbejdsnotat 1995:1 (De fremmede i Danmark: 6)
- Just Jeppesen, Kirsten. 1997. *Børns kriminalitet: forsøgserfaringer fra en hurtig forebyggende indsats*. København: Socialforskningsinstituttet
- Just, Erik. 1991. *Gammel som flygtning i Danmark*. Dansk Flygtningehjælp
- Kastrup, Marianne. 2001. "Præsentation af Videnscenter for transkulturel psykiatri" i *Psykiatri information*, Psykiatrifonden (november)
- Khan, Iqbal A. & Ragnhild Osterloh. 1994. *Indvandrerens sundhedstilstand – forkortet udgave*. København: ISRA Publications
- Kirud, Helle. 1995. *Ældre tyrkiske / kurdiske kvinders livssituation i Danmark*. Odense Universitet
- Kirud, Helle. 1998. *Anadolu Ældreklub – Et værested for ældre tyrkiske / kurdiske kvinder i Odense*. Odense Universitet
- Kjemsen, H.J. 1994. *Migrationsmedicin i Danmark*. Københavns Universitet (ph.d. afhandling)
- Klim Larsen, Vagn. 1989. *Børn som flygtninge: en artikelsamling om flygtningebørn og børnefamilier*. København: Dansk Flygtningebørn
- Koberg Christiansen, Lars. 1990. "Uledsagede flygtningebørn" i *Dokumentation om indvandrere* nr. 3 1990. OASIS & MS, Indvandrerdokumentation
- Koch, Ida. 1999. "Vildledende og sjusket rapport om gadebander" i *Social Kritik* nr. 65-66
- Kviat, Hetty & Margit Knuthsen.??? *Tosprogede børn og familier på Børneklíníken*. København: Børneklíníken
- Kyvsgaard, Britta. 2000. "Kriminalitet blandt etniske minoriteter" i *Social Forskning*. Temanummer december 2000.
- Københavns Kommune. 1995. *Indvandrerbørn med handicap*. København
- Laghaei, Shahin. 1995. *Etniske minoriteter i kommunerne: Kortlægning af eksisterende viden om de kommunale indsatser på integrationsområdet* København: Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Lambertsen, Steffen & Lis Smidsholm. 1995. "Nydammen – et opholdssted for flygtningebørn" København: Mellemfolkeligt Samvirke. *Dokumentation om indvandrere* nr. 4/1994
- Larsen, Annette. 1997. *Specialgruppen - et særligt initiativ til støtte for integrationen af alvorligt syge og handicappede flygtninge*. Dansk Flygtningehjælp
- Larsen, Karin Topsø. 2000. *Kommunernes information til ældre flygtninge og indvandrere*. København: Mellemfolkeligt Samvirke, Minoritetsafdelingen
- Larsen, Karin Topsø. 2000. *Ældre etniske minoriteter: gode ideer til hvordan kommunerne kan komme i dialog med ældre indvandrere og flygtninge: information til dialog*. København: Mellemfolkeligt Samvirke, Minoritetsafdelingen
- Leeson, George . 1989. *At blive ældre i et andet hjemland*. København: Ældresagen
- Lindblad, Peter & Mette Mølgaard. 1993. *Drøm eller virkelighed?* København: Gerontologisk Institut

- Lindblad, Peter & Mette Mølgaard. 1995. "Ageing and Immigrants" *TemaNord: 516*, Nordisk Råd
- Lindblad, Peter & Mette Mølgaard. 1995. *Hvad med os? Etniske minoriteter – en udfordring i fremtidens ældreomsorg*. Dafolo
- Lindblad, Peter (red) 1998. *Etniske minoriteter og demens: omsorg og pleje i Danmark, Frankrig og Storbritannien*. Frederikshavn: Dafolo
- Lindblad, Peter et al . 1996. *Elderly people from ethnic minority groups: a review of the current status of information in research and literature on the topic of the elderly minority groups in the European Community*. København: Gerontologisk Institut
- Maigaard, Bente. 1992. *Bofællesskaber for uledsagede vietnamesiske børn i 1989 – 1992*. Dansk Flygtningehjælp, Region Fyn
- Melchior, Marianne & Jan Hjarnø. 1992. *Flygtninge og indvandrere. Forsøgserfaringer fra SUM-støttede projekter*. Socialforskningsinstituttet og Sydjysk Universitetscenter. SFI rapport 92:15
- Mertz, Anne og Elisabeth Starska. 1991. *Alene i Danmark – om uledsagede flygtningebørn*. København: Dansk Flygtningehjælp og Dansk Røde Kors
- Mikkelsen, Margaretha. 1995. "Forekomsten af handicap blandt børn med etnisk baggrund" i *Indvandrersmåbørn med handicap*. Københavns kommune, Socialdirektoratet, Afdelingen for særlige grupper, maj 1995
- Montgomery, Edith. 2000. *Flygtningebørn: traume, udvikling, intervention*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Mølgaard, Mette. 1994. "Etnisk organisering på ældreområdet: jødiske plejehjem i Danmark" i *Gerontologi og samfund*. Nr. 3: 50-52
- Mølgaard, Mette. 1995. *Jødiske plejehjem og ældreboliger i Danmark*. København: Gerontologisk Institut
- OASIS – evaluering af behandlingsarbejdet: rapport om erfaringer med udarbejdelsen af registreringsskema, brug af tolk i psykoterapi samt arbejdet med uledsagede flygtningebørn*. København: OASIS 1990
- Olsen, Claus B. & Henning Hansen. 2001. *Kriminalprævention og integration på Indre Nørrebro*. København: Center for Alternativ Samfundsanalyse
- Posborg, Susanne. 1992. *Gamle i Eksil*. Ålborg kommune.
- Posborg, Susanne. 1999. *Ældre bosniere i Viborg Amt. Evaluering af fremtidsværksted for ældre bosniere i otte kommuner. Forebyggelse og sundhedsfremme*. Aalborg: Formidlingscenter Nord
- Raskovic, Nenad & Maiken Carr. 1997. *Rapport: integration af ældre bosniere i Viborg Amt*. Viborg Amt, Forebyggelsesrådet
- Redegørelse om årsager til udviklingen i antallet af elever i den vidtgående specialundervisning i Københavns Amt*. Specialundervisningskontoret Københavns Amt 1999
- Ruxton, Sandy. 2000. *Separated Children Seeking Asylum in Europe: A Programme for Action*. UNHCR & Save the Children Alliance
- Sahl, Freddy & Carl Skjeldmose. 1983. *Du er ingen. En undersøgelse af tyrkiske elevers selvopfattelse og oplevelse af deres skolesituation*. Høje-Tåstrup: Pædagogisk Psykologisk Rådgivning
- Singla, Rashmi. 1990. *Psykologisk Rådgivning af unge indvandrere*. København: Socialstyrelsen
- Singla, Rashmi. 2000. *Youth Relationships and Ethnicity, A Social Psychological Study – Implications for Psychosocial Intervention*. København: Københavns Universitet. Ph.D afhandling
- Singla, Rashmi. 2001. "Psykosocial intervention – etniske minoriteter og ligestilling" i *Psyke og Logos* nr. 1:213-224. København: Dansk Psykologisk Forlag
- Skytte, Marianne. 2002. *Anbringelse af etniske minoritetsbørn – om socialarbejders vurderinger og handlinger*. Lund: Lunds Universitet, Lund Dissertations in Social Work 11.
- Social Forskning* 2000 – december . Temanummer: Etniske minoriteter i velfærdssamfundet
- Socialministeriet. 1986. *Indvandrerbørn og deres opvækstvilkår*. København: Socialministeriet
- Socialministeriets udvalg om anbringelsessteder for børn og unge (Anbringelsesudvalget). Maj 2000. *Rapport om anbringelsessteder for børn og unge*. København: Socialministeriet
- Sondrup, Lilly. 1995. *Evalueringsrapport om bofællesskaber for somaliske unge*. Dansk Flygtningehjælp
- Staunæs, Dorte. 1998 *En 'anden' bruger? Behandling af misbrugere med etnisk minoritetsbaggrund*. Center for Rusmiddelforskning ved Aarhus Universitet

- Stæhr, Mia; Trine Lindskov & Rachel Brask Carey. 2000. "Uledsagede flygtningebørn med særlig omsorgs- og behandlingsbehov. En pilotundersøgelse af uledsagede mindreårige asylansøgere på Dansk Røde Kors børnecentre i perioden januar 1997 – december 1997" i *Nordisk Psykologi*, 2000, 52 (1) 3-18
- Sundhedsstyrelsen. 2000. *Narkosituationen i Danmark 1999*. København: Sundhedsstyrelsen (www.sst.dk/publ2000/narkosit_dk/clean.htm)
- Sø, Morten. 1995. *Det somaliske børnehus – en miniinstitution under Børnehjemmet C. Knaps Minde*. Århus Amt, Århus Amt Børne og Unge området.
- Sørensen, Tove Holmgård. 1999. *Døgntkontaktens arbejde med unge fra etniske minoritetsgrupper – en evaluering*. København: Center for Forskning i socialt arbejde
- Topsø Larsen, Karin. 2000. *Kommunernes information til ældre flygtninge og indvandrere*. København: Mellemfolkeligt Samvirke, Minoritetsafdelingen
- Topsø Larsen, Karin. 2000. *Ældre etniske minoriteter: gode ideer til hvordan kommunerne kan komme i dialog med ældre indvandrere og flygtninge: information til dialog*. København: Mellemfolkeligt Samvirke, Minoritetsafdelingen
- Udvalget til undersøgelse af udgiftspresset på særlige foranstaltninger på børne- og ungeområdet. 2000. *Rapport fra udvalget til undersøgelse af udgiftspresset på særlige foranstaltninger på børne- og ungeområdet. April 2000*. Amdrårdsforeningen, Kommunernes Landsforening, Københavns Kommune, Frederiksberg Kommune, Finansministeriet, Undervisningsministeriet, Socialministeriet. (www.sm.dk/netpublikationer/udgiftspres-rapportudkast-5-end)
- Uledsagede flygtningebørn i Danmark: informationsbrev til kommuner og amtskommuner*. København: Indenrigsministeriet, udarbejdet af en arbejdsgruppe 1996
- Uledsagede flygtningebørn i Danmark: rapport*. Rapport afgivet af en af Justitsministeriet nedsat arbejdsgruppe. København: Justitsministeriet 1992
- Vermeulen, H. (ed). 1997. *Immigration Policy for a Multi-cultural Society*. Brussel: Migration Policy Group
- Wittrup, Inge. 1997. *Også ung i Århus - en etnografisk undersøgelse af unge flygtninges og indvandreres brug af rusmidler i Århus*. Århus: Center for Rusmiddelforskning
- Zand, Faezeh. 1999. *Den traumatiske triangel: En analyse af flygtningetraumets kompleksitet med særligt henblik på en analyse af traumatiserede flygtningebørns psykosociale problemer i eksilantet*.
- Ældre Bosniere i Viborg Amt: evaluering af fremtidsværksted for ældre bosniere i otte kommuner*. Viborg Amt 1999
- Ældre etniske minoriteter i kommunerne*. 2000. København: Kommunernes Landsforening, Integrationskontoret og Kontoret for Social- og Arbejdsmarkedsforhold. (www.kl.dk)
- Ældre etniske minoriteter i Københavns Kommune*. Københavns Kommune, februar 1995
- Ældre etniske minoriteter i Københavns kommune*. Rapport af Ad Hoc udvalget vedr. ældre etniske minoriteter. 1995. Det tværmagistralt udvalg
- Ældre etniske minoriteter. Politik, mål og handleplaner*. 2000. Horsens: Horsens Kommune
- Årbog om udlændinge i Danmark 2001*. Indenrigsministeriet. Her refereret fra netudgaven på <http://129.142.227.228/publikationer/udl2001/kap05.htm>

© Marianne Skytte

ISSN 1601-5967

Published by:

AMID

Aalborg University

Fibigerstraede 2

DK-9220 Aalborg OE

Denmark

Phone + 45 96 35 91 33

Fax + 45 98 15 11 26

Web: <http://www.humsamf.auc.dk/amid>

AMID – Akademiet for Migrationsstudier i Danmark
The Academy for Migration Studies in Denmark

Director: Professor dr. phil. Ulf Hedetoft

The Academy for Migration Studies in Denmark, AMID, is a consortium consisting of researchers at research centers representing three institutions of higher education and two research institutes. AMID is supported by the Danish Research Councils of the Humanities and the Social Sciences.

The Consortium consists of the following members:

Aalborg University--Department of Sociology, Social Studies and Organization, Department of Economics, Politics and Administration, as well as *SPIRIT* (School for Postgraduate Interdisciplinary Research on Interculturalism and Transnationality) and Institute for History, International and Social Studies. Aalborg University is the host institution.

The Aarhus School of Business--CIM (Centre for Research in Social Integration and Marginalization).

Aarhus University--Department of Political Science.

The Danish National Institute of Social Research (Socialforskningsinstituttet, SFI).

The Institute of Local Government Studies (Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, AKF).